תנ״ך · ראשונים · רד״ק · נביאים

רד"ק על עמוס

רבנו דוד קמחי [הרד"ק]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

רד"ק על עמוס

רבנו דוד קמחי [הרד"ק]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/רדק-על-עמוס/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 6
פסוק א 6
פסוק ב 6
פסוק ג 7
פסוק ד 8
פסוק ה 8
פסוק ו 8
פסוק ז 8
פסוק ח 8
פסוק ט 8
פסוק יא 9
פסוק יג 9
פסוק יד 9
פסוק טו 10
פרק ב 10
פסוק א 10
פסוק ב 10
פסוק ג 10
פסוק ד 10
פסוק ה 11
פסוק ו 11
פסוק ז 11
פסוק ח 12
פסוק ט 12
פסוק י 12
פסוק יא 12
פסוק יב 13
פסוק יג 13
פסוק יד 13
פסוק טו 13
פסוק טז 13
פרק ג 14
פסוק א 14
פסוק ב 14
פסוק ג 14
פסוק ד 14
פסוק ה 15
פסוק ו 15
פסוק ז 15
פסוק ח 15
פסוק ט 15
פסוק י 16
פסוק יא 16
פסוק יב 16
פסוק יג 17
פסוק יד 17
פסוק טו 17
פרק ד 17
פסוק א 17
פסוק ב 18
פסוק ג 18
פסוק ד 18
פסוק ה 19
פסוק ו 19
פסוק ז 20
פסוק ח 20
פסוק ט 20
פסוק י 20
פסוק יא 21
פסוק יב 21
פסוק יג 21
פרק ה 22

פסוק א 22
פסוק ב 22
פסוק ג 22
פסוק ד 22
פסוק ה 22
פסוק ו 23
פסוק ז 23
פסוק ח 23
פסוק ט 24
פסוק י 24
פסוק יא 24
פסוק יב 25
פסוק יג 25
פסוק יד 25
פסוק טו 25
פסוק טז 25
פסוק יז 26
פסוק יח 26
פסוק יט 26
פסוק כ 26
פסוק כא 26
פסוק כב 26
פסוק כג 26
פסוק כד 26
פסוק כה 27
פסוק כו 27
פסוק כז 28
פרק ו 28
פסוק א 28
פסוק ב 28
פסוק ג 29
פסוק ד 29
פסוק ה 29
פסוק ו 30
פסוק ז 30
פסוק ח 31
פסוק ט 31
פסוק י 31
פסוק יא 31
פסוק יב 31
פסוק יג 32
פסוק יד 32
פרק ז 32
פסוק א 32
פסוק ב 33
פסוק ג 33
פסוק ד 33
פסוק ה 34
פסוק ו 34
פסוק ז 34
פסוק ח 34
פסוק ט 34
פסוק י 35
פסוק יא 35
פסוק יב 35
פסוק יג 36
פסוק יד 36
פסוק טו 36
פסוק טז 36
פסוק יז 37
פרק ח 37
פסוק א 37
פסוק ב 37
פסוק ג 37

פסוק ד 37
פסוק ה 38
פסוק ו 38
פסוק ז 39
פסוק ח 39
פסוק ט 39
פסוק י 39
פסוק יא 40
פסוק יב 40
פסוק יג 40
פסוק יד 40
פרק ט 41
פסוק א 41
פסוק ב 42
פסוק ג 42
פסוק ד 42
פסוק ה 42
פסוק ו 42
פסוק ז 43
פסוק ח 44
פסוק ט 44
פסוק י 45
פסוק יא 45
פסוק יב 45
פסוק יג 45
פסוק יד 46
פסוק טו 46

פרק א

פסוק א

דברי עמוס. כתבו רז"ל כי כשמתחיל הנביא במלת דברי הוא מדבר בדברי עצמו, וכן עמוס דבר על עצמו כמו שאמר לו אמציה כהן בית אל, ומה שהשיב לו, וכן דברי ירמיהו כי הוא דבר בדברי עצמו, וכן דברי קהלת, וכן אמרו רבותינו שלשה נביאים לפי שהיתה נבואתם דברי קנטורין נתלית נבואתן בעצמן, ר"ל בעצמן שדברו דברי עצמן והתחילה נבואתן דברי:

אשר היה בנוקדים מתקוע. רועה היה והרועה יקרא נוקד. או מי שמתעסק במקנה. כמו ומישע מלך מואב היה נוקד ונקרא נוקד לפי שרוב הבהמות יש להם כתמים שחורים או לבנים מן נקוד וטלוא, ואמר בנוקדים ולא היה אומר נוקד ר"ל כי גדול שבנוקדים אשר היה בתקוע. ותקוע היא עיר גדולה בנחלת בני אשר:

אשר חזה על ישראל בימי עזיה מלך יהודה ובימי ירבעם. כבר כתבנו בתחילת הספר כי ירבעם ועזיה מלכו בזמן אחד והושע האריך ימים יותר שנבא גם בימי יותם אחז יחזקיהו מלכי יהודה ואמר אשר חזה על ישראל כי רוב נבואתו היתה על ישראל ושמרון לא זכר על יהודה כי אם מעט, ובדרש כשאמר הקב"ה את מי אשלח ומי ילך לנו ואמר לו ישעיה הנני שלחני אמר את מי אשלח שלחתי את מיכה והיו מכים אותו על הלחי שנאמר בשבט יכו על הלחי את השופט, שלחתי את עמוס והיו קורין אותו פילוס' אמרו לא היה לו להקב"ה לאשרוי שכינה אלא על הדין פילוס', פירש קטיע לישנא, אמר ר' פנחס למה נקרא שמו עמוס שהיה עמוס בלשונו:

שנתים לפני הרעש. הרעש הזה היה בימי עזיהו כמו שנאמר בנבואת זכריה ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש בימי עזיהו מלך יהודה, ואמרו בדרש כי אותו היום שנכנס עזיהו להיכל להקטיר היה הרעש, ואמר כי תחלת נבואת עמוס היתה שנתים לפני הרעש, וזכר זה בעבור שהתנבא על הרעש טרם באו, כמו שאמר והכתי בית החורף על בית הקיץ:

פסוק ב

ויאמר. אמר מציון ומירושלם כי שם שכינתו, והענין כפול במלות שונות וכן ישאג ויתן קולו, וענין השאגה ונתינת הקול דרך משל על הנבואה, כמו שאמר אריה שאג מי לא ייירא ה' אלהים דבר מי לא ינבא:

ואבלו. ונבואה זו תהיה שיאבלו נאות הרועים מעצירת הגשמים:

ויבש ראש הכרמל. ר"ל מיטב הכרמל, והכרמל הוא שם כלל למקום זרע שדות וכרמים והטוב והדשן שבו יאבל כל שכן הר הזה:
שבו ואבלו. ענין השחתה והפסד, כמו שאמר ע"כ תאבל הארץ והדומים להם, ויש לפרש הפסוק דרך משל והוא תחלת דברים למה שאמר אחר כך כה אמר ה', וכן תירגם יונתן ד"מ ויצדון מדורי מלכיא ויחרב תקוף כרכיהון:

פסוק ג

כה אמר ה', התנבא תחלה על הגוים שהם שכנים לארץ ישראל והרעו לישראל בהיותם בארצם והאל יתברך ינקם מהם ואחר כך התנבא על ישראל שהשחיתו מעשיהם ויגלו מארצם בעונש עונותם מלבד מה שלקו בארצם בחרב וברעב ובדבר, ועתה החל בדמשק ואמר:
על שלשה פשעי דמשק. הנה דמינו כי האל יתברך לא יעניש האדם על עון ראשון שני ושלישי כי זה ממדותיו שהוא נושא עון ועובר על פשע, ואמר אליהוא הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר וברביעית יענישו. והנה לא ישגיח על אומות העולם לטובה ולרעה כי אם בעבור ישראל אלא אם כן יהיה חמס גדול בדבר כדור המבול וסדום ועמורה כי החמס מפסיד הישוב והאל יתברך רוצה ביישוב העולם, והנה דמשק הרעו לישראל שלש פעמים בימי בעשא מלך ישראל ובימי אחאב ובימי יהורם בן אחאב אעפ"י שנלחם בישראל לא נחשב לו לפי שלקו ארם בימיו בבואם בארץ ישראל אבל השלישית הוא בימי יהואחז בן יהוא שנאמר כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש, והרביעית שבא על יהודה בימי אחז ואז נענש על כלם שבא עליו מלך אשור ותפש דמשק והגלה את ארם קירה ואת רצין המית, וכל זה ניבא עמוס שנאמר ושברתי בריח וגו'. וגלו עם ארם קירה. ונבואה זו ניבא עמוס ס"ה שנה קודם בואה, כמו שאמר בנבואת ישעיה ובעוד ששים וחמש שנה יחת אפרים מעם כמו שפי' שם. ופירוש
לא אשיבנו, לא אשיבנו אל סליחתי שסלחתי לו שלש פעמים והייתי משיב אותו בכל פעם אל סליחתי אם לא היה שב אל פשעו אבל אחר ששב עוד על פשעו אענישנו על כלם, והזכיר הקשה שבהם והוא על דושם בחרצות הברזל את הגלעד, שנאמר ויכם חזאל בכל גבול ישראל מן הירדן מזרחה את כל ארץ הגלעד וגו'. ופירוש את הגלעד, כתרגומו ית יתבי ארע גלעד שהיו עושין דרך נקמה ובזיון היו מעבירין חרוצות הברזל על גופם כמו שדשין בהם את התבואה כמו שעשה דוד בבני עמון שנאמר וישם במגרה ובחריצי הברזל:

פסוק ד

ושלחתי אש. הוא משל על האויב. כמו כי אש יצאה מחשבון. חזאל ובן הדד הם מלכי ארם:

פסוק ה

ושברתי. שלא יצילוה דלתותיה ובריחיה ולא תעמד לפני האויב:

מבקעת און. היא עיר גדולה בארם. וכן בית עדן, ואעפ"י שדמשק היתה ירושה ממלכי דוד בית עדן גם כן היתה מושב המלכים. לפיכך אמר ותומך שבט מבית עדן, כי תומך שבט הוא המלך, כמו לא יסור שבט מיהודה. כי מנהג המלך להיות שבט בידו תמיד והוא סימן שהוא רודה בעם. וכן ראינו באחשורוש ויושט המלך את שרביט הזהב אשר בידו:

קירה. אל קיר, והוא שם עיר בארץ אשור. וכן כתוב בספר מלכים ויגלה קירה:

פסוק ו

כה אמר. על הגלותם גלות שלמה להסגיר לאדום, אמרו כי זאת הנבואה ניבא על חורבן בית שני כי היו פלטים מגלות טיטוס והיו בורחים דרך ארץ פלשתים שהיא סמוכה לא"י הפלשתים היו לוקחים אותם ומסגירים אותם ביד אדום כי טיטוס ומחנהו אדומים היו רובם. וזהו גלות שלמה שלא נשארה פלטה להם שלא גלו כי בחרבן בית ראשון לא ראינו זה, וזכר עזה ואשדוד ואשקלון ועקרון ולא זכר גת כי למלכי יהודה היתה כמו שכתוב, ואמר כי רובם שבו לדת ישראל, ואשר לא שבו עליהם נאמר ואבדו שארית פלשתים:

פסוק ז

ושלחתי. מבואר הוא:

פסוק ח

והכרתי, **והשיבותי ידי**. כי אחר שיכלו עזה ואשדוד ואשקלון עוד אשיב ידי על עקרון להשחיתה ובה יאבדו ארץ פלשתים:

ואבדו שארית. ואבדו על הפרט שארית על הכלל:

פסוק ט

כה אמר ה', **לאדום**. גם זה בגלות בית שני, כי צר סמוכה ג"כ לא"י לפיכך אמר על הסגירם:

ולא זכרו ברית אחים. הם ידעו כי אדום לא זכרו הברית לישראל הראויה להיות בין אחים והיו אכזרים לישראל, והם הסגירום בידם וישראל ואדום אחים, וכן שלח משה

למלך אדום כה אמר אחיך ישראל. וי"מ אחים שלמה וחירם מלך צר שהיה ברית ביניהם:

פסוק יא

כה אמר, על רדפו בחרב אחיו. י"מ על עשו ויעקב שברח יעקב מפניו, וי"מ כשעברו ישראל על אדום במדבר. ואמר ויצא אדום לקראתו בעם כבד, והנכון שהוא על חורבן בית שני כמו שפירשנו שתי הפרשיות אשר לפני זאת:

ושחת רחמיו. רחמי האח על אחיו שהוא דרך העולם והוא שחת הרחמים ובטלם:

ויטרף לעד אפו. האף שהיה לעשו על יעקב לעד היה כי עד הדורות האחרונים היה וטרף ישראל בכל זמן שהיה הכח בידו ואפו הוא הטורף, או תחסר בית השמוש ר"ל באפו, וכפל הענין במ"ש. ואמר ועברתו שמרה הה"א נחה והכינוי על העברה והמלה מלעיל מפני סמיכותה למלת נצח שהיא מלעיל:

פסוק יג

כה אמר, על בקעם הרות הגלעד. בני עמון היו שכנים לארץ הגלעד והיו בוקעים ההרים שהיו מגבול ארץ הגלעד ומרחיבים בהם גבולם והיו משיגים גבול הגלעד, והשגת גבול הוא עון גדול שהרי הוא אחד מן הארורים הכתובים בתורה ארור מסיג גבול רעהו, והרות כמו הרים, קובץ מן הר בלשון זכרים הרים ובלשון נקבות הרות, ויש לפרש הרות הערים הבצורות יכנה אותם בלשון הר, וכן והרותיהם תבקע, הנני אליך הר המשחית, וכן אמר בנבואת ירמיהו לבני עמון כה אמר ה' הבנים אין לישראל אם יורש אין לו מדוע ירש מלכם את גד ועמו בעריו ישב, וזכר שם ארץ גד והנה זכר ארץ הגלעד והכל מעבר הירדן מזרחה, ויש לפרש גם כן הרות הגלעד הנשים ההרות, וכן ההרותיה בקע והרותיה תבקע, כמו שאמר והריותיו יבקעו, וזה על מיעוט החמלה בהם, כמו שאמר ועולליהם ירטשו, ואם העוללים היו הורגים וההרות מבקעים כל שכן האחרים, וזהו שאמר למען הרחיב את גבולם שלא ישאר שריד מישראל, וזהו שאמר ירמיהו הבנים אין לישראל אם יורש אין לו:

פסוק יד

והצתי, בתרועה ביום מלחמה. וכן אמר בנבואת ירמיהו והשמעתי אל רבת בני עמון תרועת מלחמה:

בסער ביום סופה. המשיל חוזק המלחמה והלכדם מהרה לרוח סערה, וסופה הוא רוח סערה, והענין כפול במ"ש:

פסוק טו
והלך מלכם בגולה. כן אמר בנבואת ירמיהו מלכם בגולה ילך כהניו ושריו יחדיו:

פרק ב

פסוק א
כה אמר ה', **על שרפו עצמות מלך אדום לשיד**. הוא מה שנאמר בספר מלכים ויקח את בנו הבכור אשר ימלוך תחתיו ויעלהו עולה על החומה ויהי קצף גדול על ישראל. והקצף היה ממלך אדום על ישראל מהיום ההוא והלאה מפני שמלך מואב שרף את בן מלך אדום במלחמה שהוא היה שם עמהם כמו שפירשנו שם. לפיכך הענישו האל יתברך על זה, ופירוש לשיד שריפה גמורה עד שהיו אפילו העצמות אפר כמו השיד, וכן היו עמים משרפות שיד, ויונתן תירגם על דאוקיד גרמי מלכא דאדום וסדינון כגירא בביתא, פירוש שסד ביתו באותו אפר דרך נקמה ובזיון:

פסוק ב
ושלחתי, **הקריות**. שם עיר בערי מואב:

פסוק ג
והכרתי, **מקרבה**. מקרב הקריות כי היתה עיר המלוכה שלו:
עמו. ר"ל עם מלך מואב:

פסוק ד
כה אמר ה'. עתה התנבא על יהודה וישראל שהרעו מעלליהם והקדוש ברוך הוא נפרע מהם מעט מעט, ובימי מלכי יהודה הרעים היו חוטאים והקדוש ברוך הוא נפרע מהם מעט מעט לא להחריב ירושלם אבל אחר חזקיהו שהיה טוב אמר האל יתברך וגנותי על העיר הזאת להושיעה למעני ואחריו מנשה שעשה הרע בעיני ה' מכל אשר היה לפניו והנה נשא האל ולא רצה להחריב ירושלם, וכן אמון הרבה אשמה ונשא האל יתברך יהואחז ויהויכין כי לא מלכו אלא ג' חדשים, והנה יהויכין היה השלישי ונשא האל והנה הם ג' ונשא האל יתברך, צדקיהו עשה הרע בעיני ה' ועליו נאמר ועל ארבעה לא אשיבנו. ולא אבה עוד לסלוח, וחרב הבית בימיו ועליו אמר כי על אף ה' היתה בירושלם וביהודה עד השליכו אותה מעל פניו:
על מאסם את תורת ה', לא אמר כי זה העון הוא הרביעי אלא אמר כי ברביעי הענישם הש"י על מה שעשו הם ואבותיהם שמאסו את תורת ה', וכתב הגאון רב סעדיה ז"ל את תורת השם המצות השמעיות וחקיו המצות השכליות:

ויתעום כזביהם. הם דברי נביאי השקר:
מאסם. האל"ף נקרא בקמץ חטף, ואמר ביהודה על מאסם תורת השם, וישראל גם כן מאסו את תורת ה' בכל הרע אשר עשו, אלא אמר ביהודה כן לפי שעמהם היתה כתובה בבית המקדש ומאסו אותה ולא פנו אליה עד אשר נשכחה מפיהם, כי חדוש היתה אצלם כשמצאוהו בימי חלקיה הכהן:

פסוק ה

ושלחתי אש. הוא נבוכדנצר:

פסוק ו

כה אמר ה', **על מכרם בכסף צדיק**. אמר אעפ"י שעברו על שלשה עבירות חמורות והם עכו"ם גלוי עריות ושפיכות דמים לא נתחתם גזר דינם לפני להחריב ארצם ולהגלותם ע"י מלך אשור אלא על החמס והוא הרביעי ועליו הענישם על כל מה שעשו, וכן בדור המבול אעפ"י שהיו בידם כמה עבירות לא הענישם אלא על החמס שנאמר כי מלאה הארץ חמס מפניהם וכל שכן כשהחמס בא ע"י השופטים שהיה להם להעמיד הצדק והם ע"י השוחד מטים הדין, וזהו שאמר על מכרם בכסף צדיק, ופירוש צדיק שהוא צדיק בדינו וכן ויסלף דברי צדיקים, וגם הם צדיקים בדברי אחרים כי ברוב טועני האמת הם צדיקים ברוב דבריהם, וכן העניים ברוב לא יטענו אלא האמת:
בעבור נעלים. אפילו בעבור נעלים שיתנו לשופט יטה דין האביון שהיה זכאי בדינו ונותן השוחד הוא זכאי במשפטיהם, וי"ת בדיל דיחסנון, ולא הבנתי דעתו ורש"י ז"ל פירש דעתו כן מטים משפט האביון כדי שיצטרך למכור שדהו שהיה לו בין שדות הדיין וזה עוקף עליו ונוטלה בדמים קלים כדי לנעול ולגדור כל שדותיו ולא יפסיק זה ביניהם זהו בעבור נעלים לשון נעילה, דבר אחר מחייבין את הזכאי כדי שיצטרך העני למכור שדהו בקנין גמור שהוא בנעל שנאמר שלף איש נעלו:

פסוק ז

השואפים על עפר ארץ בראש דלים. השופטים הם השואפים ומביטים ומכוונים שיהיה עפר ארץ בראש דלים שמשימים שוטרים תחתיהם אם לא יתנו העניים על פיהם יקחום בשער ראשם ויפילום בארץ וירמסום והנה עפר הארץ בראש הדלים, וענין זה הפסוק כענין מה שאמר מיכה ואשר לא יתן על פיהם וקדשו עליו מלחמה, וענין השואפים כמו השואפים אביון ויונתן תירגם דשייטין בעפרא וגו':

ודרך ענוים יטו. שיטו דינם במשפטיהם בשוחד שנותנים בעלי דינם העשירים, ודרך פירושו משפט ועסק האדם כמו את הדרך אשר ילכו בה ויאחז צדיק דרכו והדומים להם, וכן תירגם יונתן ודין חשכיא מסטן:

ואיש ואביו ילכו אל הנערה. ולא יבוש הבן מאביו לבעול בעולת אביו וזהו חלול שם קדשי שאמרתי להם קדושים תהיו כי קדוש אני השם מקדישכם וכיון שאתם מחללים קדושתכם הרי אתם מחללים את שם קדשי שקדשתי אתכם ואתם נקראים בשמי כי עם קדוש אתם לה' אלהיך:

פסוק ח

ועל בגדים חבלים יטו. שהם חובלים הבגדים מאשר לא יתנו על פיהם ויאכלו וישתו עליהם בבתי עכו"ם, ופירש יטו יטו עצמם להסב אצל כל מזבח ועל המאכל ועל המשתה וההסיבה נקראת הטייה לפי שמטה אדם עצמו כשוכב וכן במשנה יטו ויקראו והטיתי לקרות:

ענושים. שהם עונשים אותם כסף וזהב וישתו בו בית אלהיהם:

פסוק ט

ואנכי השמדתי את האמרי. מפני חקותם הרעים שהיו להם השמדתי אותם מפניכם ואתם עזבתם את חקותי הטובים ולקחתם חקות האמורי, וכבר הזהרתי אתכם בתורה ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם, וזכר האמרי כי הוא החזק שבשבע האומות כמו שאמר אשר כגובה ארזים גבהו, ואעפ"י כן השמדתי אותו מפניכם ולא בחרבכם ולא בקשתכם אלא אני השמדתיו משרשו:

וחסון. תקיף כמו והיה החסון לנעורת:

ואלונים. כתרגומו בלוטין קשטנייי"ר בלע"ז:

פסוק י

ואנכי העליתי, וקודם שאביא אתכם אל הארץ הוצאתי אתכם מארץ מצרים מבית עבדים ואולך אתכם במדבר ארבעים שנה לא חסרתם דבר והרגלתי אתכם בחקותי שלא תלמדו חקות ארץ האמרי כשתבאו לרשת אותה. או טעם לרשת דבק עם העלתי אתכם מארץ מצרים:

פסוק יא

ואקים. עוד עשיתי עמכם טובה גדולה שלא עשיתי עם כל עם כדי שתהיו נבדלים מכל עם ותהיו דבקים בי שהשריתי רוח נבואה בכם, ועל זה אמר משה ונפלינו אני ועמך

מכל העם אשר על פני האדמה, וטעם מבניכם אפילו הנערים כשמואל וירמיה כ"ש הזקנים שיש בהם חכמה:

ומבחוריכם לנזירים. אפילו הבחורים שדרכם ללכת אחר תאות הבשר והיין נתתי בהם רוח טהרה שינזרו מן היין ויהיו קדושים לי כי היין הוא המביא האדם לרדוף אחר תאות הבשר ובכל זה הפרשתי אתכם מכל עם כדי שתהיו קדושים ולא תטמאו בטומאת עמי הארץ:

האף אין זאת בני ישראל נאם ה'. כי כל זה שאמרתי לכם התוכלו לכחש שאינו כן:

פסוק יב

ותשקו. לא די שאתם לא נזהרתם במה שהזהרתי אתכם ולא פקחתם עיניכם למה שעשיתי עמכם אלא שהנביאים והנזירים שהיו לכם לאות לקדושתכם בטלתם אותם ומנעתם אותם מקדושתם שהיה לכם ללמד מהם:

ותשקו את הנזירים יין. כלומר פתיתם אותם בדברים עד ששמעו לכם לשתות יין ולבטל קדושתם, וכן על הנביאים צויתם לאמר לא תנבאו, וטעם צויתם רוצה לומר בהכרח מנעתם אותם מלהנבא לכם ומלהזהירכם בשמי:

פסוק יג

הנה אנכי מעיק תחתיכם. במקומכם אעיק לכם שלא תוכלו לברוח ולהנצל. מעיק ענין צוקה וצרה וכן מפני עקת רשע, ותרגום צרה עקתא, ואמר כאשר תעיק העגלה על דרך משל כי העגלה אינה בעלת חיים שתעיק ותציר. ואמר עמיר ולא אמר משא אחר כי מפני הנפח הוא מיצר יותר נושא העמיר מנושא משא אחר, ואמר עמיר שם כלל עמרים רבים:

פסוק יד

ואבד מנוס, לא יאמץ כחו. לא יהיה בו יכולת להאמץ כחו במחשבתו כי יפחד ויבהל ויאבד כחו:

פסוק טו

ותפש הקשת לא יעמוד. לא יעמוד כנגד האויב כי לא יהיה בו כח לדרוך קשתו:

וקל ברגליו לא ימלט. פירוש לא ימלט נפשו כמו שאמר ואבד מנוס מקל כי לא יוכל לברוח, ושנה הענין במ"ש לחזק, גם רוכב הסוס לא ימלט נפשו עם הסוס שהוא קל לרוץ, כי שקר הסוס לתשועה כשלא ירצה האל:

פסוק טז

ואמיץ לבו בגבורים. כי הגבורה בלב ואף הוא ירך לבבו ולא יעמוד כנגד האויב אלא ינוס ערום וטעם ערום שיפשוט בגדיו שלא יכבדו עליו וינוס קל מהרה:

פרק ג

פסוק א

שמעו, המשפחה. הגוי כולו נקרא משפחה וכן ואם משפחת מצרים לא תעלה:
אשר העליתי. העליתי אבותיכם:

פסוק ב

רק אתכם. לפי שידעתי אתכם. ובחרתי בכם מכל עם לפיכך אפקוד עליכם את כל עונותיכם שאתם ראיתם וידעתם את כל אותותי ומופתי שעשיתי לכם והטבתי לכם לפיכך הדין הוא שאפקוד עליכם עונתיכם כי המלך יכעוס על עבדיו העומדים לפניו אם יעברו מצותו יותר ממה שיכעס על אחרים הרחוקים ממנו כי משפחת העכו"ם איננו חושש עליהם אם ייטיבו או יריעו אלא אם יהיה חמס גדול כדור המבול כמו שפירשנו למעלה אבל ישראל לפי שהם קרובים אלי אנישם על עונם כמו שאמר בקרובי אקדש. וכמו שפירשו רז"ל בפסוק וסביביו נשערה מאד, וכן ארז"ל שאני עכו"ם דלא מפקיד דינא עלייהו, ובספר יחזקאל בפסוק והעולה על רוחכם היו לא תהיה הארכנו בזה הענין:

פסוק ג

הילכו שנים. כלומר אחר שפשעתם בי ראו מה קרה אתכם כי לא יוכל אדם לצאת מן העיר מפחד האויב ולא אפילו שנים אם לא נועדו יחדיו ללכת בדרך אחד ולעמוד נגד האויב אם יפגע בהם, ור' אברהם ז"ל פירש הזכיר למעלה ועל הנביאים צויתם לאמר לא תנבאו אמר הנה טרם שאפקוד עליכם אודיעכם זאת ביד נביאי אולי תשובו אלי לולי שנודעתי לנביא וגליתי לו סודי להוכיחכם לא היה מתנבא מלבו כי איך ידע מה שאני עתיד לעשות וככה אין דברו דרך מקרה וראו אם יתכן שילכו שני אנשים ברגע אחד למקום אחד בעבור דבר אחד אם לא נועדו זה עם זה וכאשר תראו שיהיה אמת דבר הנביא דעו כי אני שלחתיו ואיך יוכל למרות את פי שלא ינבא כי אתם אומרים לו לא תנבא:

פסוק ד

הישאג אריה ביער. לפירושינו בפסוק הקודם יהיה פירושו דרך משל כמו האריה שלא ישאג ביער שלא יהיה לו טרף כי כשמוע החיות קולו יעמדו במקומם מפחדם לו ויבא ויטרף מהם את אשר ירצה כן האויב בבואו עליכם לא ישוב ריקם שלא יהרג או שלא ישבה מכם:

היתן כפיר. הענין כפול במ"ש, והחכם ר"א פירש היש מנהג לאריה שישאג רק על טרפו ואני שאגתי חנם ועוד הראיתם אריה שיעלה מסובכו בתתו קולו על טרפו שיוכל להמלט מידו אם כן איך תוכלו להמלט מגזרתי:

פסוק ה

התפול. והנה משל אחר ולפירושינו הוא מבואר כי לא ישוב האויב מעליכם ריקם, ולפירוש החכם עוף השמים שאין ממשלה לאדם לתפשו:

התפול צפור על פח. אם איננו למוקש, והנה הטעם כי האדם יוכל בתחבולותיו ובערמתו להפיל הצפור שהוא למעלה ממנו והנה אני למעלה מכם ואתם למטה בידי ואין לכם חכמה נגדי איך תוכלו להנצל מהמוקש שגזרתי לכם שתתפסו בו והמוקש הוא האויב שאצוה לבא עליכם ואל תחשבו כי אחרי בואו שיעלה מעליכם עד הנקמו מכם וזהו היעלה פח והטעם אני אעמידנו להצר לכם:

פסוק ו

אם יתקע. כתרגומו אם יתקע שופר בקרתא בלא זמניה, כלומר כי פעמים רבות יתקע שופר בעיר שלא יחרדו העם כמו לשמחה ולשירים או להקהיל העם על תקנת דברי העיר, לפיכך תרגם בלא זמניה שאין בעיר אחת מאלה ידוע כי להזהיר העם מהאויב הוא ואיך לא יחרדו העם בשמעם כן אתם לא תחרדו לדברי הנביא שאני שולח לכם:

אם תהיה רעה בעיר וה' לא עשה. פירוש ואיך תחשבו שתפול רעה בעירכם שלא עשה אותה האל יתברך אחרי שהנביא אמרה לכם טרם בואה וכיון שתראו שמתקיימים דברי הנביא ואיך לא תשובו אלי:

פסוק ז

כי לא. וכיון שגלה סודו אל עבדיו הנביאים להזהירכם ותראו שבא כמו שאמרו לכם תדעו כי מה' באה לכם הרעה ולמה לא תשובו מדרכיכם הרעים ותנצלו מהרעה, וטעם סודו כי לא נודע הדבר עד שיודיעהו האל יתברך ע"י עבדיו הנביאים:

פסוק ח

אריה שאג, מי לא ינבא. ואיך תצוו עליהם שלא ינבאו והלא משאגת האריה יפחד כל שמעו ואיך לא יפחד ויחרד הנביא לקולי ואיך יוכל לעמוד שלא ימלא את דברי אשר צויתיו:

פסוק ט

השמיעו על ארמנות. ר"ל אל מלכיהם ורוזניהם השוכנים בארמנות, וזה כענין וישמח עליך אויב, והוא הפך מה שאמר אל תגידו בגת כי הוא מאמר דוד וזה מאמר האל יתברך:

על הרי שומרון. כי שומרון הר הוא, כמו שנאמר ויקן את ההר שומרון, ואמר הרי לשון רבים כי אולי הרים אחרים יש סביבותיו, וארמנות בשוא המ"ם לסמיכות כי יבא הסמיכות על אות השמוש כמו הרי בגלבוע והדומים לו:
וראו מהומות רבות. ותדעו כי בעונותם הם לוקים מפני החמס אשר בקרבם:

פסוק י

ולא ידעו עשות נכוחה. ואם תאמרו יעשו פעם רעה ויעשו פעם טובה לא ידעו לעשות אפילו נכוחה אחת, ונכוחה פירוש ישרה, ומי הם אלו, האוצרים חמס ושוד בארמנותיהם, ומה יהיה סופם שיהיו לבזה אותם האוצרות, וזהו מה שאמר:

פסוק יא

לכן, צר וסביב הארץ. הנה הצר יבא וסביב הארץ יחנה שלא יהיה לכם מנוס ממני:
והוריד ממך עוזך. האוצרות שאצרת בארמנותיך הגבוהות שחשבת אותם שהם יהיו לך עוז האויב יורידו ממך, ופירש ואמר ונבזו ארמנותיך:

פסוק יב

כה אמר ה', שתי כרעים או בדל אזן. רב או מעט מה שיוכל להציל יציל שתי כרעים או אפילו בדל אזן שהיא דבר מועט אם יוכל להציל יציל, וזכר שתי כרעים כי אותם יאכל האריה באחרונה, וזכר בדל אזן והוא הקשה שבאזן כתרגומו חסחוס דאודן לפי שאין בו בשר ויניחנו האריה כן לא ינצלו מישראל אשר בשומרון אלא מעט אותם שלא יחוש להם האויב שיהיו חולים שוכבים במטה, וזכר שומרון כי היא ראש הממלכה והיא נכבשת באחרונה והצדיקים שבהם נצלו גם כן מן הדבר ומן החרב, שהרי נאמר והשארתי בישראל שבעת אלפים כל הברכים אשר לא כרעו לבעל אבל מן השבי לא ינצלו, ומה שאמר בפאת מטה כי החולה שהוא שוכב במטה כשיבא האויב ידחיק עצמו באחת מפאת המטה כדי שלא יראה:
ובדמשק ערש. כפל הענין במלות שונות כי דמשק כמו פאה ואם לא נמצא לו חבר במקרא, וערש כמו מטה כמו הנה ערשו ערש ברזל וי"א כי דמשק הדלת נוספת והוא שוק כמו בן משק ביתי ושוק המטה הוא הפאה, ויונתן תירגם בתקוף שלטן ועל דמשק רחיצין תרגם דמשק בשין כמו דמשק בסי"ן, וכן בסדר עולם רבי נהוראי אומר בשם ר' יהושע הרי הוא אומר כאשר יציל הרועה וגו', בפאת מטה אלו קצת עשרת השבטים שנסמכו על חזקיהו מלך יהודה ופלטו עמהם בפאת מטה מלמד שלא פלטו מישראל אלא אחד משמנה שבהם, ושאר ערש היכן הוא בדמשק שנאמר והגליתי אתכם מהלאה לדמשק ומה שאמר אחד משמנה כתב רש"י ז"ל בשם רבי מנחם שלא נאמר פאת מטה

אלא בפאת מטה באחת משתי רוחות של פאה והיא שמינית של מטה שהרי ד' פיאות יש למטה ושתי רוחות יש לפאה ומה שתירגם יונתן בפאת מטה בתקוף שלטן פרש"י ז"ל לפי שבאותו הדור בימי יהואחז בן יהוא כתוב כי אבדם מלך ארם וירבעם בן בנו הושיעם שנאמר והוא השיב את גבול ישראל, וזהו בפאת מטה פנת הבית הוא חזוקו של בית, וכן פאת מטה הוא חזוקו של מטה לכן תרגום בתקוף שלטן ר"ל שלטן של ירבעם ועוד ניבא כי סופם להסמך על מלכי ארם בימי פקח בן רמליהו שנתחבר עם רצין מלך ארם, וזהו שתרגם ובדמשק ערש ועל דמשק רחיצין מנוחתם ומבטחם יהיה על דמשק:

פסוק יג

שמעו. דברי האל יתברך אמר כנגד הנביאים שישמעו זאת הגזרה ויעידוה בבית יעקב טרם בואה:

פסוק יד

כי ביום. הוא יום הרעש שהיה בימי עזיהו:

ופקדתי על מזבחות בית אל, על דרך ובאלהיהם עשה ה' שפטים:

קרנות המזבח. זכר הקרנות כי בנפול הקרנות יפול המזבח כי הקרנות מעמידות הבנין כמו פנות הבית, ועוד זכר הקרנות כי עליהם היו מקריבים וזורקים הדם:

פסוק טו

והכיתי. מנהג המלכים לעשות להם בית לחורף ובית לקיץ, וכן אמר ביהויקים והמלך יושב בבית החורף בחדש התשיעי, וכן אמר בעגלון מלך מואב והוא יושב בעליית המקרה שהיתה עשויה לימי הקיץ, ואמר כי הרעש יפיל ארמנות המלך בית החורף ובית הקיץ ובתי השן והם אשר בנה אחאב, כמו שכתוב ואת בית השן אשר בנה, והשן הוא שן הפיל שעושין ממנו מלאכה:

בתים רבים. רבים במספר, או פירושו גדולים בבנין והם הארמנות:

פרק ד

פסוק א

שמעו, **פרות הבשן**. בשן הוא מקום מרעה שמן והבהמות הרועות בו שמנות וטובות, ודמה נשי המלכים והשרים הגדולים לפרות הבשן לפי שהן בעלות תענוג והן שמנות ויפות:

העושקות דלים. שהן מסבבות העשק והמרוצה שאומרות לאדוניהם שהם בעליהן הביאה ונשתה ואם אין לבעליהם הכסף משלהם בהזמנה עושקים החלושים שאין להם כח להמלט מידם גם רוצצים אותם אם לא יתנו מיד על פיהם:

רוצצות. ענין שבירה, כמו קנה רצוץ, כלומר מכים אותם:

לאדוניהם. האל"ף נעה בחטף פתח והוא אחד משבעה שהן מפיק בלשון אדנות:

פסוק ב

נשבע, **בקדשו**. הוא השמים, והוא על דרך כי אשא אל שמים ידי, וכן אמר למעון קדשו לשמים:

ונשא אתכם בצנות. נשא מבנין פועל הדגוש והמנשא הוא האויב, וכן תירגם יונתן ויטלון יתכון עממיא על תריסיהון, תרגם צנות כמו צנה וסוחרה, וכן תרגם ואחריתכן בסירות דוגה ובנתכון בדוגית ציידין והוא ספינה קטנה, וכן במשנה סומכוס אומר המוכר את הספינה מכר את הדוגית, ואמר סומכוס דתנא דארעא דישראל קרי ליה דוגית דכתיב ואחריתכן בסירות דוגה, ועוד פירשו במלות צנות וסירות שמיני קוצים הם, ואמר דרך משל כן ישאו אותם וימשכו אותם כמו שמושכין את הדגים בקוץ, כמו שאמר ובחוח תקוב לחיו, ואחריתכן כמו בניכן ובנותיכן, וכן ותחץ לארבע רוחות השמים ולא לאחריתו כלומר לא תשאר המלכות לבנו:

פסוק ג

ופרצים. כי האויבים יפרצו בחומת שומרון פרצים רבים עד שתצאנה אשה נגדה דרך הפרצים שלא יצטרכו לבקש שערים על דרך שאמר ויעל העם העירה איש נגדו:

והשלכתנה ההרמונה, כמו הארמונה הה"א תמורת אל"ף, ופירשו אדוני אבי ז"ל כי תשלכנה ארמון המלך שבצד החומה ותצאנה כמו שעשה צדקיהו כשברח מירושלים ויונתן תירגם ויגלון יתהון להלאה מן טורי חרמיני:

פסוק ד

באו בית אל ופשעו. זה הצווי אינו על דרך מצוה רצונית אלא על דרך גזום כמו שמח בחור בילדותיך, וזכר בית אל כי שם היה העגל, וזכר הגלגל כמו שאמר כל רעתם בגלגל, ואמר בגלגל שורים זבחו לפי שהיה המשכן תחלה בגלגל אחר שעברו הירדן והיה המקום ההוא נבחר והיו אומרים להם נביאי הבעל שיעבדו שם הבעל לפי שהוא מקום נבחר, לפיכך אמר הרבו לפשוע כי לא דייכם שקבעתם עכו"ם בבית אל כי גם בגלגל הרביתם לפשוע:

והביאו לבקר זבחיכם. הפכתם עבודתי לאלהים אחרים כמו שהיה לכם להביא זבחיכם בביתי כן אתם מביאים אותם לבית עכו"ם ופירוש לבקר כל בקר ובקר כלומר יום יום תביאו שם זבחיכם:

לשלשת ימים מעשרותיכם. ימים ר"ל שנה כמו ימים תהיה גאלתו כמו שאמר בתורה מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתכך כלומר כל דברי הקרבנות והמעשרות תביאו לבית עכו"ם כמו שהיה להם להביא אלי, וכן מה שאמר וקטר מחמץ תודה כמו שאמר בתורה על חלת לחם חמץ יקריב קרבנו והם עושים זה לעכו"ם ואע"פ שלא היו מקטירים מהחמץ מהקרבן שהוא בא על חמץ והוא התודה היו מקטירים מהקרבן ההוא האימורים, וי"מ כל זה הפך מה שאמרה תורה התורה אמרה ולא ילין חלב חגי עד בקר והם מביאים לבקר זבחיהם כלומר מלינים אותם ומקריבים אותם לבקר, ועוד מפרשים והביאו לבקר זבחיכם שמקדימים זבחי שלמים לעולה, והתורה אמרה כי העולה קודמת לכל קרבן:

לשלשת ימים מעשרותיכם. מעשר בהמה שהיא קדשים קלים והתורה אמרה בקדשים קלים ביום זבחכם יאכל וממחרת, והם אוכלים אותו לשלשת ימים, וכן וקטר מחמץ תודה הפך מה שאמרה תורה כי כל שאור וגו', כי אע"פ שאמרה תורה להקריב על חלות לחם חמץ קרבן תודה לא אמרה שיקטרו מהחמץ:

פסוק ה

וקטר מחמץ תודה. כבר פירשנו ויונתן תירגם חמץ מן אשרו חמוץ שתרגם ומגבא מן אניס תודתן:

וקראו נדבות השמיעו, אתם עושים כמו מקרא קדש לעכו"ם שאתם קוראים ומשמיעים שיביאו העם נדבות ליום החג:

כי כן אהבתם. עבודת אלהים אחרים אהבתם ולא עבודתי:

פסוק ו

וגם אני. כמו שחסרתם הקרבנות והמעשרות מביתי כן חסרתי מכם לחם ובשר בכל עריכם ומקומותיכם שאתם יושבים מדה כנגד מדה ועם כל זה לא שבתם עדי:

נקיון שנים. זהו חסר לחם, והענין כפול במ"ש, כי עם המאכל השנים מלאות, כלומר בין השנים, על דרך שאמר הבשר עודנו בין שניהם ובחוסר המאכל השנים נקיות, ויונתן תירגם אקהיות שנין, כי השנים קהות כשלא יתמידו האכילה:

פסוק ז

וגם אנכי, **בעוד שלשה חדשים לקציר**, כי שלשה חדשים טרם הקציר צריכה הארץ מטר והמטרתי להיות לאות ולמופת כי מאתי נהיה הדבר שעיר אחת יהיו מטרותיה בעתם ועיר אחרת אפילו סמוכה לה לא אמטיר עליה שאם לא אעשה כן יאמרו מקרה הוא והשנה שנת מניעת גשמים כפי מערכת הככבים אבל כשאמטיר על עיר אחת ועל עיר אחרת לא אמטיר על כרחם יודו כי מאתי נהיה הדבר עונש מעשיהם הרעים ומופת יותר גדול מזה חלקה אחת תמטר וחלקה אחת לצדה שלא ירד בה מטר והיא תיבש:

תמטר. מבנין נפעל:

תמטיר. מבנין הפעיל, ופירושו אשר לא תמטיר העב עליה ויהי והמטרתי מן אמטיר פעל יוצא לשלשי. ויהיה תמטיר פועל יוצא לשני:

פסוק ח

ונעו. אל עיר אחת לשתות מים אל אותה העיר שאמטיר עליה והנה תחסרו לחם ומים ואעפ"כ לא שבתם עדי:

פסוק ט

הכיתי. עוד שנה אחרת שיהיה מטר אכה אתכם במכה אחרת שיחסר לחמכם והוא השדפון והירקון ושנה אחרת שיאכל הגזם הפירות ועם כל זה לא שבתם אלי:

הרבות גנותיכם. מה יועיל לכם שתרבו לטעות גנות כרמים ותאינים וזתים כי הגזם יאכל אותו אעפ"י כן לא שבתם עדי:

פסוק י

שלחתי, **בדרך מצרים**. שהיו הולכים שם מפני הרעב להביא משם תבואה ולא חשבתם כי אני הוא המביא עליכם הרעב ותשובו אלי אלא לא פניתם אלי והלכתם למצרים ואני שלחתי בכם דבר וחרב האויב בדרך ואעפ"כ לא שבתם אלי:

בחוריכם. כי הבחורים היו שולחים להביא התבואה:

עם שבי סוסיכם. האויבים שהיו יוצאים עליכם בדרך היו הורגים הבחורים הרוכבים על הסוסים ההולכים למצרים או השבים משם והיו שובים הסוסים:

ואעלה באש מחניכם ובאפכם. המחנה שלכם שהיו הולכים למצרים היו הרוגים בדרך ופגריכם היו באש וסרחון לעוברים, ומה שאמר באפכם כלומר כי גם באפכם היה עולה הביאוש כי היו הולכים מחנה אחר מחנה למצרים והאחרונים היו מוצאים הראשונים הרוגים ועולה באשם באפם ואעפ"י כן לא שבתם עדי:

פסוק יא

הפכתי בכם. מקצת ארצכם בעודכם בה היא שממה כסדום ועמורה ואתם שנשארתם מעט הרי אתם כאוד מוצל משרפה וכל זה אתם רואים ואינכם שבים עדי ויונתן תירגם רחיק מימרי וגו':

פסוק יב

לכן כה אעשה לך ישראל. כל אלה הרעות אני עושה לך ישראל:

עקב כי זאת אעשה לך. ובעבור שאני עושה לך כל זאת בעיניך:

הכון לקראת אלהיך ישראל. הכון לצאת לקראתו בתשובה ובמעשים טובים ויוטיב לך, ויהפוך לך הרעות לטובה כי הוא אלהיך ומשגיח עליך לרעה ולטובה כפי מעשיך ואינך כשאר הגוים:

פסוק יג

כי הנה יוצר הרים ובורא רוח. אלהיך הוא יוצר הרים ובורא רוח ועושה ביצורים כרצונו, וזכר הרים שהם קיימים וחזקים ביסוד העפר, וזכר רוח שהוא דבר חזק בנבראים ואינו נראה, והנה הוא יוצר ההרים החזקים הנראים לעין ובורא הרוח שאינו נראה שמפיל אותם כמו שאמר הפך משרש הרים, וזה שאמר ודורך על במתי ארץ, וההרים הם במתי הארץ, והנה הוא דורך עליהם ומפילם על ידי הרוח הנכנס בבטן הארץ ובצאתו ממנה בוקע הארץ ופותחה ואפילו יהיה מקום צאתו הרים גבוהים, וזהו הרעש לפיכך זכר הרים ורוח, וכן הוא מגיד לאדם מה שיחו מה ענינו ומעשיו ולא יחשב שאינו רואה אותם כמו שהיו אומרים הכופרים אין ה' רואה אותנו כי הנה הוא מגיד לכם מעשיכם ע"י נביאו, שיחו, בצר"י אתם ידעתם את האיש ואת שיחו בחיר"ק ושניהם ענין האדם ומעשיו:

עושה שחר עיפה. וכן הוא עושה השחר שהוא נוגה וכשירצה ישימנו חשך והוא קדרות השמש,

עיפה, חשך כמו ארץ עיפתה, הנה הוא עושה ביצורים כרצונו וכן יעשה בכם אם תריעו ירע לכם ואם תטיבו ייטיב לכם כי הוא יודע מעשיכם, ושמו השם אלהי הצבאות שהוא שופט צבאות מעלה ומטה ועושה בהם כרצונו לכן הטוב לך ישראל שתכון לקראתו במעשים טובים והוא ייטיב לך אם הרע לך עד כה בגלל מעשים הרעים עשה מה שעשה ויונתן תירגם ארי הא מתגלי וגו':

פרק ה

פסוק א
שמעו. כיון שאין אתם רוצים לשוב אלי שמעו הקינה שאני נושא:

פסוק ב
נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל. לא תוסיף קום לזמן ארוך, וזה אמר על עשרת השבטים שגלו בימי הושע בן אלה על ידי מלך אשור שלא שבו עדיין לארצם כי בשוב גלות בבל לא שבו הם אבל עוד עתידים לחזור כי כמה נביאים נבאו עליהם שישובו, והנה מצאנו כמו לא תוסיף זה שאינו ר"ל לעולם אף על פי שכתוב בו עוד והוא מה שאמר ולא יספו עוד גדודי ארם לבא בארץ ישראל, ואחריו כתיב ויהי אחרי כן ויקבוץ בן הדד את כל מחנהו וגו', וכן ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו ונאמר וחיל פרעה יצא ממצרים:
בתולת ישראל. בתולה היתה עד שלא בעלוה אדונים זרים:
נטשה על אדמתה. בעודה על אדמתה נטשה בארץ שהולכה ודלה ביד אויביה
אין מקימה שאין מלכיה ושריה מחזירים אותה לשוב אל ה' כי התשובה היתה לה תקומה:

פסוק ג
כי כה אמר ה', **היוצאת**, שיוצאים ממנה אלף אנשים לצבא תשאיר מאה כי לא ישארו בה אלא אחד מעשרה כי כלם יכלו בחרב ברעב ובדבר והנשארים יגלו:
היוצאת. אינו פועל יוצא כמו המוציאה אלא פעל עומד היא כמשפטו וכן דרך הלשון לומר ענין אנשי העיר בלשון העיר כמו ותבא העיר במצור ואם לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה,
תשאיר מאה. כיון שנשארים בה כאלו העיר תשארי אותם:

פסוק ד
כי כה. אע"פ שנגזרה עליכם גזרה עוד תחיו בארצכם אם תדרשוני:

פסוק ה
ואל תדרשו. כבר פירשנו למה זכר בית אל והגלגל, וזכר גם כן באר שבע לפי שהיתה סוף תחום ארץ ישראל כמו שאמר מדן ועד באר שבע, היו מורים אותם נביאי השקר לבנות שם מזבחות לעכו"ם, וכן אמר חי אלהיך דן וחי דרך באר שבע:
כי הגלגל גלה יגלה. דרך צחות, כמו עקרון תעקר:

ובית אל יהיה לאון. כמו שהיו קוראים אותו לגנאי בית און כי לאון ולאין תהיה, ואון זה כמו ורהבם עמל ואון, וכן תרגם יונתן ודפלחין לטעותא דבית אל יהון ללמא, ולמא היא לשון הבל, כי כן תרגם הבל:

פסוק ו

דרשו, **פן יצלח כאש בית יוסף**. יבקע, תרגום ויבקע עצי העולה וצלח כמו האש הגדולה שבוקעת כל דבר שעובר בו ומכלה אותו ובית יוסף הוא מלכות אפרים:

פסוק ז

ההפכים ללענה משפט. כי המלכים והשופטים מטים הדין ונושאים פני הגדולים במשפט, והנה משפטם לעשוקים כמו הלענה שהוא דבר מר, והנה הוא הפך, כי המשפט כאשר הוא על כנו הוא דבר ערב וטוב וכשהוא מעוות הוא מר:

וצדקה לארץ הניחו. שלא יעשו צדקה אלא יניחוה מוטלת לארץ לא יחושו עליה ולא זכרו עושה כימה וכסיל שהוא עושה בהם משפט וצדקה בארץ ולמד לבני אדם שיעשו גם הם כן, כמו שאמר אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאם ה':

פסוק ח

עושה כימה וכסיל. זכר אלו הכוכבים כי בהם קיום התבואות בזמניהם וזה הפך זה ושניהם קיום העולם, ולא זכר שמש וירח אע"פ שבהם קיום העולם לפי שהם מושלים כל השנה, ואלה שני הכוכבים מושלים בזמנים ידועים בשנה, והם צורך העולם ומשפטו וכן אמר התקשר מעדנות כימה מושכות כסיל תפתח, ואמרו ז"ל כי כימה יש בה צנה גדולה ומקטרא לפירי, וכסיל יש בה חמימות גדול ומכבשא לפירי, ואמרו כי כימה הוא זנב טלה, והנה הם שהופכים המשפט לרע ולא זכרו מי שהופך הדברים במשפט לטוב העולם ולקיומו, וכן היום והלילה בתקופות עושה אותם הפכים לטוב:

והפך לבקר צלמות. בימי הקיץ הופך החושך לאור שהימים ארוכים והלילות קצרים ובימי החורף בהפך כי החשיך היום ושמו לילה שהלילות ארוכים והימים קצרים וכל זה ההפך הוא קיום העולם ותקונו, וכן קורא למי הים שהם מלוחים ומעלה אותם בעבים ושופכים על פני הארץ להשקותה והם מתוקים, הנה הוא הופך הדברים לטוב העולם ולא זכרתם אותו ואתם הופכים משפטיו הטובים לרעה:

ה' שמו. הוא מה שאמר למעלה ה' אלהי הצבאות שמו כמו שפירשנו:

פסוק ט

המבליג שד על עז. ואם תאמר שתבטחו על מבצריכם האל יתברך הוא המחזיק האויב השודד על עם עז, וכן יבא השודד על מבצר חזק ברצונו וילכדנו, וכן יבא עליכם מי שילכד מבצריכם:

שד. תאר בשקל לחם חם:

המבליג. פעל יוצא, מן ואבליגה מעט והוא פועל עומד:

פסוק י

שנאו. מי שמוכיחם בשער כלומר ברבים ישנאו אותו, והמוכיחים הם נביאי האמת והחסידים שבהם ומוכיחים אותם ברבים לפי שהם רבים והם יושבי שער תמורת השופטים הישרים:

ודבר תמים. זכר תמים וישר כי הוא תאר או הוא שם כמו אם באמת ובתמים ויונתן תירגם ולדמלל כיונתא מעקמין:

פסוק יא

לכן יען בושסכם על דל. אין למלה הזאת חבר וענינה לפי מקומה עמסכם והטריחכם ואמר זה כנגד השרים והשופטים, ויונתן תירגם הבי"ת שמוש, ולא יתכן זה לפי דרך הדקדוק, ופירש שסכם ענין בזה כמו שוסים את הגרנות, שוסי נחלתי, וכן תירגם יונתן במבזכון ית מסכינא, ואדוני אבי ז"ל פירש כי השי"ן במקום סמ"ך, כמו ובולס שקמים שהוא כמו בולש מתרגום ויחפש ובלש, והמלה מקור מבנין פועל מרובע, בוססכם, בפלס טענכם, וענין המלה ענין רמיסה כמו ועל הרי אבוסנו:

ומשאת בר תקחו ממנו. מה שיגע ונשא על כתפו מהתבואה לביתו לחיות בה אתם תקחו אותה ממנו לפי שהוא עני ואין לו כח להנצל מידכם, ומה יהיה ענשכם על זה שתבוזו בית העני:

בתי גזית בניתם. ולא תשבו בם, בתיכם שבניתם אותם גזית מעושק וחמס לא תשבו בם לזמן ארוך כי בקרוב יבא האויב ויוצא אתכם מהם ויחריבם, וכן לא תשתו יין הכרמים שנטעתם בעשק כי תגלו בקרוב מארצכם:

כרמי חמד. שהם נחמדים וטובים כמ"ש בתי גזית שהוא בנין נאה וטוב, או יהיה פירוש כרמי חמד שחמדתם אותם וגזלתם אותם מן העניים, על דרך שאמר וחמדו שדות וגזלו:

פסוק יב

כי ידעתי. לא תחשבו כי אינני רואה ויודע מעשיכם הרעים כי הכל אני יודע והשוחד שתקחו בסתר לצרור הצדיק בדינו ולהרע לו בעבור השוחד שלקחתם בסתר והוא הכופר שתקחו להציל הרשע מיד בעל דינו שהוא צדיק במשפטו:

ואביונים בשער הטו. כפל הענין במ"ש כי האביונים הם צדיקים בדינם ברוב כי הם עשוקים ואינם עושקים כי אין להם כח לעשוק, ומה שאמר בשער כי שמה ישבו למשפט כמו השערה אל הזקנים:

פסוק יג

לכן המשכיל בעת ההיא ידום. לפי שהם שונאים המוכיח אותם אמר מי שהוא משכיל מן הטובים יהיה דומם ולא יוכיחם שלא ישמע חרפתו שהם משיבים :

כי עת רעה היא. שיד הרעים תקפה:

פסוק יד

דרשו טוב. עוד שב הנביא להוכיחם אולי ישמעו:

ויהי כן. אם תדרשו הטוב ותרחיקו הרע יהיה ה' אתכם כאשר אמרתם, כלומר בכל ענין שחשבתם ההצלחה והטובה שתהיה לכם כן תהיה:

כן ה' אלהי צבאות אתכם. וכפל הענין עוד ואמר:

פסוק טו

שנאו רע, והציגו בשער משפט. ר"ל העמידו המשפט בשער שהוא מקום מושב השופטים והזקנים:

אולי יחנן ה'. אעפ"י שחטאתם אליו הרבה אולי יחנן ה' על השארית הנשארת אם תשובו אליו כי חנון ורחום הוא:

שארית יוסף. הוא מלכות אפרים ואמר שארית כי רובם גלו קודם מלכות ירבעם בן יואש וכלו בחרב וברעב ובדבר, כמ"ש כי ראה ה' את עוני ישראל מורה מאד ואפס עצור ועזוב וגו':

פסוק טז

לכן. אם לא תשובו אלי רעות יבואו עליכם עד שיהיה מספד בכל רחובות:

הו הו. הוא קול המספד כמו הוי הוי:

וקראו אכר אל אבל. אכר הוא עובד השדות ויקראו לו לבא אל האבל כי עבודתו וטרחו לשוא כי לקו הזרעים והצמחים וזרעו ולא יקצרו:

ומספד אל יודעי נהי. כמו הפוך ויודעי נהי אל מספד וכן הידעת כי אז תולד כמו הידעת אז כי תולד מקום שם קבר כמו מקום קבר שם והדומים להם ויונתן תירגם בחסרון ועביד מספדא לידעי איליא:

פסוק יז

ובכל כרמים מספד. שלא יהיו בהם ענבים כי אעבור בקרבך להרע לך כמו ועברתי בארץ מצרים:

פסוק יח

הוי המתאוים. כמו שאמר בישעיה האומרים ימהר יחישה מעשהו למען נראה וגו':

פסוק יט

כאשר ינוס איש. כלומר תצאו מצרה אל צרה:

פסוק כ

הלא חושך, **ולא אור**. אפילו קצת אור אין בו כי כלה חשך והחושך הוא משל לצרה:

פסוק כא

שנאתי. אמר כנגד מלכות בית יהודה כי בימי עזיהו מלך יהודה נתנבא כמו שכתוב וכן יאמר בסמוך הוי השאננים בציון, והם היו מקריבים בבית המקדש אעפ"י כן האל יתברך מאס אותן הקרבנות כיון שמעשיהם רעים:

חגיכם. קרבנות חגיכם וכן בעצרותיכם בקרבנות עצרותיכם והענין כפול במ"ש כי החג הוא עצרת כמו שאמר עצרת תהיה לכם עצרת לרבים עצרות, כמו מן עטרת עטרות, ובסמוך עטרות וכן עצרות, ודגש הצדי בעצרותיכם לתפארת הקריאה כדגש קו"ף מקדש, וצד"י עצביכם תנגושו, והדומים להם:

פסוק כב

כי אם תעלו, כמו שאמר בנבואת ישעיה למה לי רוב זבחיכם וכל הענין:

ושלם מריאכם. אחד מן שלמי מריאכם, כמו שאמר שם וחלב מריאים והם המפוטמים:

פסוק כג

הסר מעלי המון שיריך. רבוי שיריך שהלוים היו משוררים על הקרבן בפה ובכלי ואיני רוצה לא בקרבנות ולא בשירים כי אינם לרצון כי מעשיכם רעים ומה יועילו הקרבנות אם תעבדוני מצד אחד ותמרדו בי מצד אחר:

פסוק כד

ויגל כמים משפט. מענין גלות מים, כי הגימ"ל פתוחה ויורה שהוא משרש גלל, כלומר ילך המשפט כמים:

וצדקה כנחל איתן. כנחל חזק שהוא נגר במרוצה בזה ארצה אני שילכו המשפט והצדקה לא שתעצרו ותעכבו אותם ותניחום לארץ ותקריבו לפני זבחים אינני רוצה בזה:

פסוק כה

הזבחים. הה"א ה"א השאלה, אמר אם זבחים ומנחה הגשתם לי במדבר ארבעים שנה בית ישראל כמו שאמר בנבואת ירמיהו כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח, ושם פירשנו הענין, ארז"ל העשוים בהר סיני ר' אליעזר אומר מעשה עולה נאמרו בסיני והיא עצמה לא קרבה רבי עקיבא אומר קרבה ושוב לא פסקה אלא מה אני מקיים הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר ארבעים שנה בית ישראל שבטו של לוי שלא עבדו עכו"ם הם הקריבוה, ועוד בדבריהם ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו בגנות ישראל הכתוב מדבר שלא עשו במדבר אלא פסח זה בלבד, וכה"א הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר ארבעים שנה, רבי שמעון בן יוחאי אומר ישראל לא היו מקריבים, ומי היה מקריב שבטו של לוי שנאמר ישימו קטורה באפך וגו', ואמר מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי ישראל שעבדו עכו"ם לא הקריבו שבטו של לוי שלא עבדו עכו"ם הקריבו:

פסוק כו

ונשאתם. אמר מצות האל יתברך לא קבלתם ותקבלו ותסבלו עבודת סכות מלככם, וסכות שם עכו"ם, ומלככם אמר על כוכב שנעשה עכו"ם על שמו וקורא אותו מלך לפי שהם חושבים אותו למלך עליהם, או שהוא כוכב גדול בצבא השמים שהוא כמלך על צבאו, וכן לקטר למלכת השמים כמו שפירשתי בספר ירמיהו, וי"מ סכות ענין הסכת ושמע כלומר מאזינים לעבודת עכו"ם, ויונתן תירגם ונטלתון ית סכות פת כומריכון, וכן וקלל במלכו ויבזו פת כומריכון, נ"א פתכריכון, וכן תרגם הנשבעים במלכם וענין עכו"ם הוא:

ואת כיון צלמיכם. י"מ כיון כמו לעשות כוונים. וכבר פירשנו בספר ירמיהו שהם מיני מאכלים שמכינים לעכו"ם לפיכך נקראו כוונים, ועוד פירשנו כיון שהוא כוכב שבתי, וכן נקרא בלשון ישמעאל ופרס כיואן, ועשו דמותו לעבדו:

כוכב אלהיכם אשר עשיתם לכם, כוכב סמוך כי הוא פתוח כלומר עשיתם צלם כוכב של אלהיכם והכוכב הוא ששמו אותו עליהם לאלוה ועשו צלם כוכב לו:

פסוק כז

והגלתי אתכם מהלאה לדמשק. רחוק מדמשק והוא חלח וחבור שגלו שם עשרת השבטים, וזכר דמשק לפי שמלך דמשק הרע לישראל מאד כמו שכתוב, ואמר אל תחשבו כי תגלו לדמשק שהיא קרובה לארצכם אלא רחוק מדמשק:

אלהי צבאות. מעלה ומטה ואותם שאתם עובדים שלוחיו הם:

פרק ו

פסוק א

הוי השאננים בציון. שמרון היתה ראש הממלכה לישראל, וציון ראש ממלכת יהודה, ואמר אוי להם לעשירים אשר בהם שהם שאננים ובוטחים שלא תבא עליהם רעה ואינם חולים וכואבים על אשר גלו בני ישראל כמו שאמר בסוף הענין ולא נחלו על שבר יוסף, כי שומרון היא שנלכדה באחרונה מערי ישראל וציון מערי יהודה ושני ההרים האלה ציון ושמרון היו נקובי ראשית הגוים שישבו שם מתחלה והם ז' אומות, וקראם ראשית הגוים לפי שהיו ראשית הגוים שישבו שם וארצותם מבחר שבארצות ואלה ההרים היו נקובים בשם לטובה:

ובאו להם בית ישראל. בעזרת ה' לא בחרבם ולא בקשתם ירשו אותם ישראל אלא ברצון האל יתברך והם עברו על רצונו ועזבו משפטיו ולקחו משפטי הגוים הראשונים היושבים בארצות האלה, ולמה עשו זה יראו סביבותיכם אם יש ארץ טובה מארצם וכי אם נתן להם האל יתברך ארץ טובה למה כחשו בו ובטובתו:

פסוק ב

עברו כלנה. ואלה השאננים ומתענגים בטובה שנתן להם ה' כופרים בו ובתורתו ואינם יראים מרעה שתבא עליהם וכשהנביאים מוכיחים אותם ואומרים להם כך וכך רעה תבא עליהם אינם יראים ובוטחים בעשרם ובמבצריהם החזקים שהם שמרון וציון ואומרים לא תבא עלינו רעה:

עברו כלנה. כלנה עיר גדולה בארץ שנער, כמו שאמר בתורה ותהי ראשית ממלכתו בבל וארך ואכד וכלנה:

ולכו משם. כלומר אחר שתראו אותה בראשונה כי היא בעלת השם ותראו כי אינה טובה מארצכם:

ולכו משם חמת רבה, ואמר רבה לפי שהיא גדולה כי יש חמת אחרת חמת ובנותיה:

גת פלשתים. אולי יש גת אחרת והיא הטובה שבערי פלשתים ונקראת מתג האמה ולקחה דוד מיד פלשתים:

פסוק ג

המנדים ליום רע, המרחיקים יום הרע העתיד לבא עליהם כמו שהיו אומרים ולעתים רחוקות הוא נבא:

ותגישון שבת חמס. יום הפורענות אתם מרחיקים ושבת חמס אתם מקריבים שתשבו בשער לשפוט חמס ועול:

פסוק ד

השוכבים. זכר מה שהם מתענגים במאכל ובמשתה ובסיכה ובשכיבה על מצעות נאות ובשמוע כלי שיר ונגונים אמר בכל מיני תענוגים הם מתענגים ולא זכרו יום הפורענות גם לא חלו ולא כאבו על אשר גלו:

וסרוחים על ערשותם. מן וסרח העדף שנותנים על ערסותם בגדים ארוכים ורחבים עודפים באורך וברוחב על צדי המטה וכ"ז ממיני התענוג, ורז"ל פירשו וסרוחים על ערשותם ענין סרחון אמרו שהיו מחליפים נשותיהם זה לזה ומסריחים מטותיהם בשכבת זרע שאינה שלהם, ויונתן תרגם ועמקין על ערסיהון,

ואוכלים כרים מצאן, פירוש כבשים שמנים, וחסר התאר כי הענין מובן וכן כצמר יהיו רוצה לומר כצמר לבן, מלובשים בגדים חמודות בגדי מלכות, ויש בעדרו זכר זכר תמים, ויונתן תירגם ואכלין פטימין מענא:

מתוך מרבק. מקום שמכניסים שם העגלים לפטמם, וכן לאשה עגל מרבק, ובדברי רז"ל הכניסה לרבקה ודשה:

פסוק ה

הפורטים על פי הנבל. מן ופרט כרמך, ובדברי רז"ל פרט וכלל היא ענין היחידות וההבדל מן הכלל, רוצה לומר שאומרים שיריהם על פי הנבל כל מעלה ומעלה בשיר על פי נגון הנבל שלא תדמה אחת לאחרת בניגונה, או פירושו פורטים מיתרי הנבל כל אחד לפי הניגון ויש מפרשים פורטים מענין פרוטה בדברי רז"ל כלומר נותנים כל אחד פרוטה למנגן, ויונתן תרגם דמנגן על פום נבלא:

כדוד חשבו להם כלי שיר. כמו דוד שהיה יודע נגן והיה יודע מיני הנגון בכל כלי שיר כן הם חושבים שהם יודעים כמוהו ורוצה לומר בכל הספור הזה שכל עסקיהם בכל מיני תענוג ואת השם יתברך לא זכרו:

פסוק ו

השותים במזרקי יין. במזרקים שהם גדולים שותים יין ולא בגביעים וכוסות שהם קטנים שראוי לשתות בהם יין אלא במזרקים שותים ומזרקי כמו מזרקים, וכן חלוני שקופים כמו חלונים, וכן נטעי נעמנים כמו נטעים מלאכי רעים מי המרים והדומים להם ויונתן תירגם כן ופרשו סמוך בחסרון שתרגם דשתן בפילוון דכסף חמר, וכן תרגם בספל אדירים בפילי גיבריא:

וראשית שמנים. מבחר שבשמנים המרוקחים:

ולא נחלו. על דרך חולה מכם עלי והנפעל בזה אינו מקבל מקרה מן הקל ואין כי הקל פעל עומד אלא מקבל מקרה מן הכבד:

על שבר יוסף. היה ראוי שיהיה מחלה ומכאיב אותם והם לא נחלו ממנו ושבר יוסף הוא אותם שגלו מן השבטים טרם מלוך ירבעם בן יואש ומלכות אפרים קורא בכלל אפרים או יוסף כי משבט אפרים היה ירבעם בן נבט שמלך על עשרת השבטים תחלה כשנחלקה המלכות גם היה רב במספר ובגדולה משאר שבטים זולתי יהודה ועליו נבא יעקב אבינו ואמר ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מלא הגוים ואמר ויקרא בהם שמי שיקראו ישראל בשם אפרים גם יוסף היה בכור במקום ראובן לפיכך נקרא ישראל על שמו וכן אמר במזמור רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף:

פסוק ז

לכן. הנשארים מיוסף שלא נחלו על שבר אחיהם שגלו עתה בקרוב יגלו בראש גולים תחלה לגלות יהודה:

וסר מרזח סרוחים. יקרב ויבא אבל אותם שהיו סרוחים על ערשותם ושמנים ומתענגים עתה יקרב אבלם וסר לשון קריבה כמו סורה שבה פה אסורה נא ואראה ויונתן תירגם לשון הסרה ויעדי מנהון מרזחין ומכבין הראשונה כ"ף והשנייה בי"ת והוא מדברי רז"ל תנתן כבנתי לבתי וכן תירגם יונתן והרדידים וכבנתי ויש נסחאות מככין בשני כפי"ן, ופירושו מצעות שתרגום וישבת על מטה כבודה מככין דיקר ומרזח רבותינו ז"ל יפרשוהו אבל וכן אל תבא בית מרזח וסמכו מזה הפסוק שהאבל מיסב בראש שנאמר וסר מרזח סרוחים מרזח נעשה כשר לסרוחים פירוש לסרוחים לנשארים כלומר לשאר העם כמו וסרח העודף שפירושו שאר היריעה העודפת ודעת יונתן כי מרזח הוא ענין שמחה והלולים שהרי תרגם ויעדי מנהון מרזחין ולא אמר כי האבל יסור מהם אלא השמחה תסור מהם ובסיפרי בפרשת וישב ישראל בשיטים באחרונה חזרו לעשות להם

מרזחין והיו קוראות לעם ואוכלים שנאמר ותקראנה לעם וגו', ואדוני אבי ז"ל פירש כי לשון מרזח הוא להרמת הקול בין לבכי בין לשמחה וכן הוא בלשון ערבי:

פסוק ח

נשבע ה' בנפשו. בעצמו כמו בי נשבעתי וכן אשר לא נשא לשוא נפשו:

מתאב אנכי. הפך תאבתי לישעתך דישטלנטא"ש בלע"ז כמו משרש עוקר השרשים הפך משריש ויונתן תירגם מנבל אנא:

את גאון יעקב. זה בית המקדש, וכן את גאון יעקב אשר אהב סלה וכן תירגם יונתן ית בית מקדשא רבותיה דיעקב:

והסגרתי. פירוש ביד אויב אסגיר עיר עם אנשיה:

פסוק ט

והיה אם יותרו. שימלטו מן החרב והחביאו עצמם בבית אחד ימותו שם מן הדבר ועשרה אינו דוקא אלא ר"ל רבים:

פסוק י

ונשאו דודו ומסרפו. דודו אחי אביו ומסרפו אחי אמו כן פירשוהו קצת המפרשים, וי"מ ענין שרפה והסמ"ך במקום שי"ן, ופירש אדוני אבי ז"ל אמר אותו אוהבו הבא לשרוף בשר המת קרובו בעבור הריח ולהוציא עצמים מן הבית ומרוב הדבר יאמר אחד לחברו העוד עמך מתים שתוציא שאעזור אותך יענה חברו אפס כי כבר הוצאתים כלם יאמר לו חברו הס ושתוק ולא תקונן כי לא להזכיר בשם השם מה שלא היינו רגילים להזכיר בשם ה' והיינו מזכירים שמות הבעלים זה גרם לנו הדבר הזה נשים יד לפה לסבול ולשתוק או שלא לשבר לב העם מרוב הדבר גם בעבור שלא ישמעו האויבים:

פסוק יא

כי הנה ה' מצוה. עוד דבר אחר האל יתברך מצוה כלומר גוזר שיהיה רעש והוא שזכר למעלה והכתי בית החרף וגו':

והכה הבית הגדול רסיסים והבית הקטן בקיעים. רסיסים כמו בקיעים בסמ"ך כמו בצד"י כמו קנה רצוץ ענין שבירה וכן במשנה בסמ"ך ואם היא עבה או מרוסס כדי לבשל ביצה קלה שבביצים ותרגום וכתות ודמריס ויונתן פירש הענין דרך משל שתרגם ארי הא השם מפקד וגו':

פסוק יב

הירוצון בסלע, אם יחרוש בבקרים. אם יחרוש החורש וכן כאשר ישבר כלי היוצר השובר מן הבהמה אשר יקריב ממנה קרבן לה' המקריב ויאמר ליוסף האומר והדומים

להם רבים ור"ל אם יחרוש בסלע כי בסלע שזכר עומד במקום שנים אמר אם דרך העולם שירוצו הסוסים בסלע זה אינו וכן אם יחרוש אדם בבקרים בסלע זה אינו ואם יהיה זה יהיה הפך דרך העולם ומנהגו ואתם עושים הפך העולם כי המשפט והצדקה הוא קיום יישוב העולם ומי שמעוות משפט הוא הורס יישוב העולם כמו הראש והלענה שממיתין את האדם והנה אתם הופכים סדר העולם וכן אמר למעלה ההופכים ללענה משפט:

ופרי צדקה ללענה. כי מן הדין פרי הצדקה הוא שלום וטוב וכן אמר והיה מעשה הצדקה שלום ואתם עושים אותו ללענה:

פסוק יג

השמחים ללא דבר. כי לא תתקיים שלותם וטובתם אם כן הם שמחים ללא דבר:

קרנים. כמו הראם שמנגח בקרניו כן הם אומרים שעשו להם קרנים לנגח בהם העמים כי ירבעם בן יואש התגבר על אויבי ישראל כמו שאמר הוא השיב את גבול ישראל מלבוא חמת עד ים הערבה ואמר ואשר השיב את דמשק ואת חמת ליהודה בישראל והם אומרים כי בחזקם עשו זה ולא כן כי רחמי האל היו שריחם עליהם ונתן להם הכח להתגבר על אויביהם כמו שאמר כי ראה השם את עני ישראל מורה מאד ואפס עצור ואפס עזוב ואין עוזר לישראל ולא דבר השם למחות את שם ישראל מתחת השמים ויושיעם ביד ירבעם בן יואש:

פסוק יד

כי הנני מקים. אמר אתם אומרים כי בחזקכם עשיתם זה ולא הבטתם אלי כי בעזרתי עשיתם:

הנני מקים עליכם גוי. זהו מלך אשור עם צבאו:

מלבא חמת עד נחל הערבה. אמר מה שאתם אומרים שלקחתם בחזקכם כמו שאמר בירבעם בן יואש מלבא חמת עד ים הערבה תראו כשאסיר פני מכם יבא הגוי הזה וילחצו אתכם בארץ הזאת ויוציאכם מתוכה ונחל הערבה זהו ים הערבה:

פרק ז

פסוק א

כה הראני, יוצר גובי. אסיפת הארבה כמו ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה וגו' ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו שענינו ויאסוף ויוצר שם בשקל ואת היותר החרמנו או פירש יצירת הארבה כלומר שראה במראה הנבואה שהיה יוצר הארבה בשעתו בעת

שראהו וכן תרגם יונתן בריאת גובא או יהיה יוצר פועל ולא שם רוצה לומר שראה אל יתברך שהיה יוצר ארבה:

גובי תרגום ארבה גובא והיו"ד לרבים ובא בסימן אחד מסימני הרבים שהוא יו"ד מ"ם וגובי כמו וגובים וכן וקרע לו חלוני כמו חלונים וחשופי שת כמו חשופים וכן בא ארבה בסימן רבים אלא שהוא משקל אחד במשק גבים:

בתחלת עלות הלקש. העשב היוצא באחרונה יקרא לקש כמו המטר האחרון מלקוש:

והנה לקש. הלקש הזה היה עולה אחר גזי המלך כלומר אחר שהיה נגזז העשב למאכל בהמות המלך אחר כן היה צומח העשב והוא נקרא לקש והנה הארבה היה אוכלו ויונתן תירגם כמו לצמוח והא צמוח דעדק דאתגזיזת שחתא דמלכא:

פסוק ב

והיה אם כלה. כאשר כלה כמו והיה אם בא אל אשת אחיו כאשר בא ואם יהיה היובל לבני ישראל כאשר יהיה וכן אם מזבח אבנים תעשה לי כאשר והדומים להם:

מי יקום יעקב. כי קטן הוא ואיך תהיה לו תקומה עם אלו הגזירות כי קטן הוא ונשאר מעט מהרבה:

פסוק ג

נחם. כמו וינחם ה' על הרעה ונחם נפעל עבר כי החי"ת פתוחה:

פסוק ד

כה הראני. הראני במראה הנבואה שהיה האל קורא למלאכיו לריב ישראל באש וראיתי במראה הנבואה שהיתה האש גדולה עד שאכלה את תהום רבה ופירושו על דרך ואת המים אשר בתעלה לחכה:

ואכלה את החלק. פירוש חלקת השדה ובאמרו החלק בה"א הידיעה ר"ל חלקת השדה אשר למלך כמו שאמר למעלה אחר גזי המלך וזה להורות כי בעון המלך היה כי בזמן שהיה המלך טוב היו העם הולכים בדרך טובה כמו שהיה מוכיחם ומדריכם בדרך ישרה ובזמן שהיה המלך בדרך רעה היו העם ג"כ רעים שהיו לומדים מעשיו והאש הזה אפשר שהיה דמיון לחום השמש החזק השורף המונע המטר ומיבש הצמחים וימעטו אז מימי הנהרות ובראותי במראה הנבואה שהיה מכלה הכל צעקתי לאל יתברך ואמרתי ה' ה' חדל נא מזאת הרעה הגדולה ולמעלה אמר סלח נא והענין אחד כי אם יסלח להם יחדל מלהרע להם ואדוני אבי ז"ל פירש באש כמשמעו שרצה לדון אותם באש וגפרית כסדום ועמורה לולי תפלת הנביא וזהו שאמר בישעיה כמעט כסדום היינו:

פסוק ה
ואמר. מבואר הוא:

פסוק ו
נחם. גם זה מבואר:

פסוק ז
כה הראני, **נצב**. כבוד האל יתברך היה נצב על חומת אנך:
ובידו אנך. פירשו בו בדיל וכן יקרא בלשון ערבי הבדיל אנך בדגשת הכ"ף ומשקולות הבנין עושין מבדיל או עופרת רוצה לומר חומה בנויה בקו הדין ובמשקולת המשפט ובידו אנך ובידו משקולת המשפט לשפטם על פי מעשיהם ובאמרו ובידו להורות כי לא יעשה עמהם כלה כפי מעשיהם כי בידו הנקמה והרחמים והוא רב חסד מטה כלפי חסד ויונתן תירגם הא מימרא דה' מעתד על שור דדין וגו', ובמדרש על חומת אנך על שורא דאוניתא ובידו אנך כבעל חוב ושטרו בידו ועומד לגבותו מבעל חובו:

פסוק ח
מה אתה רואה עמוס ואמר אנך. זה סנהדרי גדולה שכן מנין אנך בגימטריי"א ע"א ר"ל שהיו דנין באונאה:
ויאמר ה'. על זאת המראה לא צעק הנביא כי לא ראה שהיה עושה כלה אלא שהיה שופטם בייסורין ובגלות לפיכך אמר לו מה אתה רואה שלא צעקת כמו בשתי המראות הראשונות ואמר אנך ראיתי שתשפטם במשקולת המשפט:
הנני שם אנך. אשים בקרבם משקולת המשפטים:
לא אוסיף עוד עבור לו. ר"ל שאעבור לו על פשעיו שלא אענישנו לא אסבול עוד זה אלא אענישנו במשפטים הנה בנו במות ומקדשים להכעיסני ואני אחריבם ואשימם ועובדיהם יפלו בחרב והם בית ירבעם בן יואש שעבדו והחזיקו יד העובדים והיה בידם למחות כי עון העם על המלך:

פסוק ט
ונשמו במות ישחק. כתיב בשי"ן והוא כמו בצד"י כי שחק בשי"ן וצחק בצד"י ענין אחד והנה כל הנביאים לא כנו שבטי ישראל כי אם בשם ישראל אביהם או בשם יעקב לא כנו אותם בשם אברהם ולא בשם יצחק לפי שאברהם ויצחק היו להם בנים אחרים אבל יעקב אבינו נתיחד בזרע הקדש לפיכך נקראו על שמו ישראל ויעקב וזה הנביא כנה שבטי ישראל בשם יצחק בשני מקומות בזה הספר ואפשר כי דעתו היה בזוכרו במות ישחק לפי שיצחק אביו נעקד על גבי המזבח לעשות רצון האל יתברך ומצותיו והנה

בניו מכעיסים האל יתברך בבמותיהם ובפסיליהם ומקדשי ישראל הם בית אל והגלגל ודן כי בהם היו הבמות הגדולות להם ובנו שם בתים גדולים לבמות לכן נקרא הארמון ואמר כי מקדש מלך היא ובא אל מקדשו להתפלל:

וקמתי על בית ירבעם בחרב. כי שלום בן יבש הרג זכריה בן ירבעם ובו נפסקה מלכות יהוא:

פסוק י

וישלח. עמוס היה מתנבא בבית אל אלה הנבואות ואמציה שהיה כהן עכו"ם בבית אל שמע נבואתו ושלח אל ירבעם קשר עליך עמוס וירבעם לא היה אז בבית אל ושלח לו אמציה במקום שהיה שם כי עמוס היה מתנבא עליו לרעה והוא מאנשי מלכותו כי תקוע היה מבני אשר וחייב מיתה שזכר על המלך שימות בחרב והנה הוא קושר ומורד עליך:

בקרב בית ישראל. כי לא דבר הדבריו בסתר אלא בגלוי ברבים:

לא תוכל הארץ להכיל את כל דבריו. לא יוכלו אנשי הארץ לסבול את כל דבריו שמדבר רעה על ישראל:

פסוק יא

כי כה, **ימות ירבעם**. והוא לא אמר שירבעם ימות בחרב ולא ראינו זה שירבעם מת בחרב אלא בית ירבעם אמר אלא שאמציה שנה הדבר לרעה כדי שימיתהו ירבעם ושלח לו כי על ירבעם עצמו אמר שימות בחרב להגדיל קצפו עליו וירבעם לא קבל לשונו הרע ולא הרע לעמוס על זה כמו שכתבנו בתחלת ספר הושע:

פסוק יב

ויאמר אמציה. כיון שראה שלא קבל ירבעם דבריו להמית עמוס אמר לו אמציה שיברח לו אל ארץ יהודה שלא ינבא עוד במלכות ירבעם שהיא ארץ עשרת השבטים כל שכן בבית מלכותו שהוא בית אל ואע"פ ששמרון היתה עיר המלוכה למלכי ישראל וגם ליהוא ולבניו כמו שכתוב אפשר כי בעבור שהיו דבקים בחטאות ירבעם בן נבט שהם עבודת העגלים בבית אל ובדן עשו מלכי ישראל ארמון מלך בבית אל לפי שהיו תדירים לבא שם לעבוד ובבית אל היו יותר רגילים לפי שהיה קרוב לשמרון יותר מדן כי דן היא בקצה א"י וכן ירבעם בבית אל היה עיקר עבודתו כמו שכתוב במלכים כן עשה בבית אל ויעל על המזבח אשר עשה בבית אל כמו שפירש בפי' מלכים כי המקום ההוא היה נבחר מזמן יעקב אבינו וחשבו כי עבודתם בזה המקום תהיה מקובלת יותר משאר מקומות ותהיה כמו ירושלם שהרי אמר יעקב אבינו יהיה בית אלהים:

ואכל שם לחם. לפי שנביאי השקר היו מתנבאים לעם בפתותי לחם ובכוסות של יין או שכר אמר לו שיעשה הוא כן שילך וינבא בארץ יהודה כי שם יאכילוהו לחם אם ינבא רעת מלכי ישראל:

פסוק יג

ובית אל. מבואר הוא:

פסוק יד

ויען עמוס, **לא נביא אנכי**. לא הייתי נביא מנעורי וגם לא בן נביא אנכי שלמדני דרכי הנבואות:

כי בוקר אנכי. לא היתה זאת מלאכתי כי בוקר הייתי הולך אחרי בקרי וצאני כמו שאמר אשר היה בנוקדים ועשיר אנכי ואיני צריך ללחם שיתנו לי כמו שתאמר:

בולס. י"מ כמו בולש בשין מתרגום ויחפש ובלש כלומר לוקט שקמים למאכל בקריו או פירושו מערב השקמים עם דברים אחרים לצורך בקריו ובדברי רז"ל דבר מעורב יקרא בלוס כמו שאמר שכן עני אוכל פיתו מעיסה בלושה, פירוש שנילוש הקמח והסובין והמורסן ביחד לפיכך מצטרפין הסובין והמורסן עם הקמח לשעור חלה ושקמים הוא מין ממיני התאנים ויונתן תירגם ארי מרי גיתי וגו':

אנכי. שלשתן מלעיל הטעם בנו"ן:

פסוק טו

ויקחני ה'. לא הנחתי מלאכתי ברצוני כי האל יתברך לקחני מאחרי הצאן שהייתי הולך אחריהן ורועה אותן והוא השרה רוח נבואתו עלי והכריחני להנבא ואיך תאמר לי שלא אנבא והוא אמר לי שאנבא על ירבעם ועל מלכותו:

פסוק טז

ועתה שמע דבר ה'. כי גם עליך בפרט אני מתנבא:

ולא תטיף על בית ישחק. כמו שאמר ונשמו במות ישחק ועל מלכות ירבעם נבאתי שהם עושים במות לפסילים ואתה אומר שלא אנבא עליהם בארצם האל יתברך שלחני ולא אמנע בעבור דבריך ואתה שתמנעני מלהנבא שמע שהאל יתברך דבר עליך רעה וזהו אשתך בעיר תזנה טרם גלותכם תזנה אשתך בעודה בעיר תזנה עם האויב הבא על העיר ואין זה כמו נשים בציון ענו כי העינוי הוא שלא ברצון האשה והזנות ברצון האשה וכל זה בעונש אמציה שתזנה אשתו לעיניו ובניו ובנותיו יפלו בחרב לפניו והוא יגלה וימות על אדמה טמאה וכל זה בעבור בזותו נבואת האל יתברך מצורף אל שאר עונותיו שהיה

עובד עכו"ם ושאר עונות והאויבים היו הורגים הבנות והבנים הקטנים שלא יוכלו ללכת ברגליהם. לפיכך אמר
בניך ובנותיך בחרב יפלו. והגדולים היו מוגלים זולתי אותם שהיו נלחמים שהיו הורגים אותם האויבים בהתגברם עליהם:
ואדמתך בחבל תחלק. שחלקוה ביניהם האויבים הבאים לגור בארצם עם שאר האומות והם הגוים שהביא שם מלך אשור ויושב אותם בערי שמרון:
ולא תטיף. ולא תדבר וכן היה מטיף אל העם הזה אל תטיפו יטופון ויונתן תרגם לא תליף:

פסוק יז
לכן. מבואר הוא:

פרק ח

פסוק א
כה הראני, **כלוב** קיץ. סל מלא פירות הקיץ:

פסוק ב
ויאמר. בא לפרש לו מה היה מראה הנבואה בפירות הקיץ רוצה לומר הקץ להודיעו כי בא הקץ עליהם להגלותם מארצם כמו פירות הקיץ שהגיע קץ בשולם ולוקטים אותם מהעץ ואוכלים מהם ומיבשים מהם כן בא קץ ישראל להסיעם ממקומם וקץ הקיץ אפשר שהם ענין אחד ושרש אחד:
עבור לו. כמו שפירשנו עבור לו על פשעיו:

פסוק ג
והילילו שירות היכל. השירות והזמירות שהיו מזמרים בהיכליהם יהפכו להם ליללה. ואמר על השירות והילילו רוצה לומר יהפכו להם יללה ועל הלשון הזה נאמר ולפניו תדוך דאבה:
רב הפגר בכל מקום השליך הס. בכל מקום שישליכו הפגרים המתים יאמר אחד לחבירו מן המשליכים הס כלומר נשתוק ולא נצעק ונצדיק עלינו את הדין כמו שפירשנו למעלה וי"ת בכל אתר יימר דמי ושתיק כמו שתרגם למעלה:

פסוק ד
שמעו זאת השואפים אביון. ענין בליעה כמו שאפני אנוש ושאף צמים חילם ופירש כאלו בולעים אותו כשלוקחים ממונו במרמה ובאונאה והם העשירים אוצרי הפירות:

ולשבית ענוי ארץ. כמו ולהשבית וכן לשמיד מעזניה כמו להשמיד ופירוש הם חושבים לבטלם מן העולם שלוקחים מה שלהם במרמה ובעולה:
עניי ארץ. ענוי כתיב והעניים ברוב הם ענוים:

פסוק ה

לאמר, החדש. חדש הקציר שימצאו העניים מה יאכלו בשדות ואחר כן יבאו לידינו לקנות שבר:
והשבת ונפתחה בר. וכשיעבור החדש ויבואו העניים לקנות ידחו אותם לשבת אחרת ואומר יעבור זה השבוע ובשבוע האחר נפתח אוצר הבר ונמכור ודוחים אותם כן עד שתתייקר התבואה וימכרו לרצונם שבת שבוע כמו שבע שבתות תמימות תהיינה ויונתן פירש החדש חדש העיבור ופירש השבת שמטה שתרגם דאמרין אימתי ימטי ירח עיבורא ונזבין עיבורא ושמיטתא ונפתח אוצרין לפי ששנת העיבור מתארכת השנה ומיקרת התבואה וכן שנת השמטה שאינם זורעים מתיקרת התבואה ואוצרי פירות מתאוים שנת היוקר:
ונשבירה. ונמכור כי מוכר התבואה יקרא משביר כמו המשביר לכל עם הארץ אוכל בכסף תשבירני והתבואה נקראת שבר לפי ששוברת הרעב וכן אמר שבר רעבון בתיכם על דרך ישברו פראים צמאם:
להקטין איפה. מקטינים האיפה שמוכרים בה ומגדילים השקל שלוקחים שאסף במשקל גדול מלוקחי התבואה והאבן ששוקלים בה את הכסף מגדילים אותה ועוד מעותים המאזנים שהם מאזני מרמה אחר שיעותו אותם וכן ובגדי ערומים תפשיט וכן וטחני קמח והדומים להם הנה כי בשלשה פנים מרמים את העניים במכרם להם התבואה:

פסוק ו

לקנות. הם מתנכלים אליהם במה שיעשו להם שיקנו אותם כלומר שיקנו שדותיהם וכרמיהם בדמים קלים לרוב דחקם והם מביאים אותם לזה הדוחק במרמותיהם גם חושבים לקנותם הם עצמם לעבדים כמו שאמר כי ימוך אחיך עמך ונמכר לך:
ואביון בעבור נעלים. אפילו בעבור נעלים שהוא דבר קל חושבים לקנותם בנכליהם אשר ינכלו ויונתן תרגם בעבור נעלים בדיל דיחסנון וכבר כתבנו פירושו למעלה:
ומפל בר נשביר. ואומרים גם הם אפילו מפל בר נשביר להם בעת היוקר שאין דרך למוכרו בשאר עתים ומפל בר הוא מה שנופל תחת הכברה כשכוברין החטה שהוא

פסולת החטה ולא יאכלוהו בני אדם אלא מאכילים אותו לעופות הגדלים בבית אלא אם כן הוא יוקר גדול שאוכלים אותו העניים מרוב הדוחק:

פסוק ז

נשבע ה' בגאון יעקב. ר"ל כמו בי נשבעתי וכמו שאמר למעלה בנפשו והוא יתברך הוא גאון יעקב או ר"ל גאון יעקב בהמ"ק כמו את גאון יעקב אשר אהב סלה, וכן אמר למעלה מתאב אנכי את גאון יעקב ובית המקדש הוא גאון יעקב כי שם שכן הכבוד ונשבע בכבודו אשר השכין ביעקב והם בעונותיהם סילקוהו ממנו:

פסוק ח

העל זאת לא תרגז הארץ. אם על זאת הרעה לא תרגז הארץ דין הוא שתרגז הארץ ממקומה ותהפך:

ואבל. וישחת כל יושב בה כי מי יוכל לסבל חמס גדול כזה וכמו שנשחתה הארץ במבול מפני החמס ונהפכו סדום ועמורה מפני החמס כן ראוי שתשחת הארץ הזאת מפני החמס הזה:

ועלתה כאר כלה, ונגרשה ונשקעה כיאור מצרים. דין הוא שתעלה כולה מים כמו היאור ממצרים שעולה ומתגבר ומתפשט על כל הארץ כאור כמו כיאור וכן אמר למטה בשנותו הפסוק ועלתה כיאור כלה:

ונגרשה. שתהיה נגרשת ממקומה ויכסוה מים ותהיה נשקעת בתוך המים כיאור מצרים שמכסה היבשה בצאתו כי כשתרעש הארץ רעש גדול מקום פתיחתה ימלא מים ויגברו המים עד שיכסו המקום ההוא ואדוני אבי ז"ל פירש ונגרשה ונשקעה יצאו בגולה ממקום שבתם כצאת היאור ממקומו והוא שוקע בחפירות ובגבים שחופרים סביבותיו וכן ישקעו הם בגלות ויונתן תירגם ויסק עלה מלך וגו':

ונשקעה. ונשקה כתיב והכתיב ענין משקה כמו כי כלה משקה רוצה לומר שתהיה כלה מים והקרי ונשקעה הוא מבואר יותר שתהיה שקועה בתוך המים:

פסוק ט

והיה ביום ההוא. ביום חרבן הארץ:

והבאתי השמש בצהרים. משל על רוב הצרה שתהיה להם על דרך שאמר וקדר עליהם היום:

פסוק י

והפכתי, ושמתיה כאבל יחיד. אשים הארץ לאבל גדול כאב המתאבל על בנו יחידו שהוא אבל גדול לו וכן יתאבלו יושבי הארץ אבל כבד מאד:

ואחריתה כיום מר. כפל הענין במלות שונות כי אבל היחיד הוא יום מר:

פסוק יא

הנה ימים באים. לפי שהם מאסו בנבואת האל יתברך כמו שאמר למעלה לא תנבא ולא תטיף אמר כי עוד יבאו ימים שיתאוו לנבואת האל יתברך ולא ימצאו והם כל ימי בית שני אחר נבואת מלאכי הנביא כי בו פסקה הנבואה וכן כל ימי הגלות הזה:

והשלחתי רעב בארץ. בארץ ישראל שיהיה להם זה הרעב וזה הצמא כמו האדם הרעב שמשוטט לבקש לחם וכמו האדם הצמא שהוא מחפש למצא מים כן ישוטטו ישראל אחר שתפסק הנבואה לבקש דבר ה' שהוא הנבואה ולא ימצאו וזה כל ימי בית שני וכל ימי זה הגלות:

פסוק יב

ונעו מים עד ים. פירש החכם רבי אברהם אבן עזרא ז"ל מים הדרומי שהוא ים סוף עד ים הגדול שהוא מערב ארץ ישראל ומצפון ועד מזרח והנה זכר ארבע הרוחות והנה בארץ ישראל לא ימצאו דברי הנבואה כל שכן חוצה לארץ ובימי הגלות:

פסוק יג

ביום ההוא תתעלפנה. ענין עייפות ויגיעת הנפש עד שלא יוכל האדם לעמוד על עצמו וכמעט תצא רוחו וכן ותך השמש על ראש יונה ויתעלף ובדברי רבותינו ז"ל שמא יתעלפה:

הבתולות היפות והבחורים בצמא. אפילו הבתולות והבחורים שדרכם להתעסק בתענוגי העולם יצמאו על דבר ה' לשמעו לאורך הימים שיפסק מהם יתאוו אליו מאד:

פסוק יד

הנשבעים באשמת שמרון. כמו שמואסים היום דבר ה' ונשבעים באשמת שמרון וחי אלהיך דן תחת חי ה' כן יתאוו לו עוד ולא ימצאוהו ואשמת שמרון הוא העגל אשר בבית אל ותולה אותו בשמרון כי ראש מלכות אפרים שמרון והמלכים הם המחזיקים בעבודת העגלים והעם אחריהם כמו שפירשנו למעלה:

ואמרו חי אלהיך דן. ויאמרו כנשבעים אחד לחברו חי אלהיך אשר בדן והוא העגל כי האחד היה בדן והיו נשבעים באותו שבבית אל ובאותו אשר בדן:

וחי דרך באר שבע. כי מבאר שבע שהוא סוף התחום היו הולכים אל העגל אשר בדן שהוא בסוף התחום האחר כמו שכתוב מדן ועד באר שבע ומרוב שהיו דבקים בעבודת העגלים היו חושבים שיהיו מקבלים שכר טוב אם ילכו מלעבוד אותו אשר בדן כמו שכתוב וילכו העם לפני האחד עד דן והיו נשבעים חי אותו שהלכנו אליו דרך באר שבע:

ונפלו. אותם שעושין כן יפלו ולא יקומו עוד ויונתן תרגם דמקיימין וגומר תרגם דרך כמו והודעת להם את הדרך:

פרק ט

פסוק א

ראיתי את ה' נצב על המזבח. אמר שראה במראה הנבואה כבוד ה' נצב על המזבח בבית המקדש:

ויאמר הך הכפתור וירעשו הספים. אמר למלאך שיכה כפתור ההיכל והספים הם שתי מזוזות השער והכפתור הוא המשקוף אשר עליהם ונקרא כפתור לפי שמציירים בו כפתורים ופרחים ואמר לו שיכה הכפתור וממכת הכפתור ירעשו הספים:

ובצעם. המלה מלעיל בשני פשטין והוא צווי ופתח העי"ן מקום צר"י כי המנהג בצר"י כמו שמעם שלחם כן כתבו רבי יונה וכן כתבו אדוני אבי ז"ל לפי שאמר הך צווי ובצעם גם כן צווי ויתכן שיהיה פעל עבר מוסב לעתיד מפני הוי"ו ר"ל ויבצעם האל יתברך או האויב אם יאמר על האל יתברך כמו שאמר אחר כן אהרוג טוב ואף על פי שאמר מתחלה ובצעם לשון נסתר ואחר כך אמר אהרוג כן מנהג המקרא בהרבה מקומות ונפתחה עי"ן ובצעם מפני שהמלה מלעיל ופי' בצעם ענין חתיכה וכריתה כמו מן הדגוש יתר ידו ויבצעני ותרגם פתות אותה פתים בצע יתה בצועין. ופירוש

בראש כולם. מי שהוא בראש כולם והם הכהנים ואמר שיבצעם האל ית' כי גם הם פשעו בו:

ואחריתם. שאר העם. כמו ואחריתך בחרב יפול כמו עמך וקרא העם אחרית לפי שהם אחרית לראשי העם והכפתור שאמר הוא משל לראשים כמו שהוא ראש השער וכן מה שאמר שראה שהיה נצב על המזבח לומר שלא רצה בעבודת הכהנים:

לא ינוס להם נס. מאותם שנתחייבו הריגה כי מהם שנתחייבו הריגה מהם שנתחייבו גלות:

ולא ימלט. שיחבא או שיניחו האויב מלהרגו וי"ת כן אמר עמוס נביא חזיתי וגו' ובדרש ראיתי את ה' נצב על המזבח שהיה עומד על הדור לזובחו ויאמר הך הכפתור זה יאשיה וירעשו הספים אלו סנקליטין שלו ובצעם בראש כולם א"ר פנחס א"ר יוחנן משל לסאה שהיא מלאה עונות מי מקטרג בה גזל וזהו ובצעם מן ובוצע ברך והגזל הוא בראש כל העונות ור' יהודה אומר משמיה דר' יוחנן משל לבני אדם שהיה בהם עכו"ם וגלוי עריות ושפיכות דמים הגדול שבהם שקול כנגד כולם:

פסוק ב

אם יחתרו. אין להם מנוס ומפלט ממני לא למעלה ולא למטה ומפני זה זכר שאול ושמים כמו שאמר דוד אם אסק שמים וגו' וענין חתירה כענין חפירה כמו ואחתור בקיר:

פסוק ג

ואם יחבאו בראש הכרמל. יש מערות בראש הכרמל שיתחבא האדם בהם:

ואם יסתרו מנגד עיני בקרקע הים. ואם יחשבו להסתר בקרקע הים:

את הנחש. הוא התנים הגדולים אשר בים והוא לויתן ויונתן תרגם ואם ידמון וגו'. ונסי ימא הם איי הים:

פסוק ד

ואם ילכו. גם אותם שילכו בשבי כאותם שהלכו למצרים יוחנן בן קרח ואשר עמו שהלכו שם מרצונם וחשבו להנצל שם מהרעב ומהחרב ועברו על דברי ירמיהו ושם השיגתם החרב כמו שאמר להם ירמיהו:

פסוק ה

ואדוני ה' הצבאות. הוא שהוא אלהי הצבאות צבאות מעלה ומטה ובידו הכל הוא יחריב ארצם והוא הנוגע בארץ ותמוג כמו שאמר למעלה תרגז הארץ ורגוז הארץ הוא הרעש ובמקום הרעש יהיו מים כמו שפירשנו למעלה וזהו שאמר ותמוג הארץ שהוא מסיסת הארץ במים כמו ברביבים תמוגגנה. והוסיף עוד ואמר ועלתה כיאור כולה ואמר ואבלו כל יושבי בה כלומר ישחתו ויאבדו כל יושביה ולמעלה אמר ואבל כל יושב בה לשון יחיד דרך כלל והנה אמרו ואבלו כל יושבי בה לשון רבים דרך פרט:

ועלתה כיאור. ולמעלה אמר ועלתה כאור בהעלם היו"ד:

ושקעה. ולמעלה ונשקה:

פסוק ו

הבונה בשמים מעלותיו. כתיב מעלותו בלא יו"ד הרבים וקרי ביו"ד וכמוהו רבים והשמים הוא כלל לכל הגלגלים והנה הוא בנה מעלות בשמים והם ט' גלגלים שהם זה למעלה מזה:

ואגדתו על ארץ יסדה. ואגדה הוא האש והרוח והמים שהם לאגדה אחת זה למעלה מזה והם על הארץ והנה זכר יצירת כל העולם מעלה ומטה והטעם איך לא יראו מפניו ואיך יוכלו להסתר מנגד עיניו והוא ברא כל העולם ושופט ומשגיח על הכל כמו שאמר ה' צבאות והוא ברא הכל וישחית הכל כשירצה היא הארץ אשר יסדה על מכוניה והיושבים עליה אם ירבו לחטוא ישחית בנינו כמו שעשה במבול ובסדום ועמורה והנה

הכל בידו כחומר ביד היוצר שיעשה כלי וישחיתהו ויעשה כלי אחר כן הוא יתברך ישחית בנינו כשירצה ויעשה בהם דבר והפכו גם בקיום העולם עשה הפכים כמו שהוא קורא למי הים וישפכם על פני הארץ כמו שפירש למעלה והחכם רבי אברהם בן עזרא ז"ל פירש בשמים האויר המעלות הם שלשה היסודות שהם גלגלים זה למעלה מזה ואגודתו הם החיים על ארץ יסדה שהם האגודות:

פסוק ז

הלא כבני כושיים אתם לי בני ישראל. כבני כושיים שהם עבדים והם השחורים מבני כוש בן חם שהם נמכרים לעבדים כן היה ראוי שתהיו אתם עבדים לי כי מבית עבדים קניתי אתכם והעליתי אתכם מארץ מצרים:

ופלשתיים מכפתור וארם מקיר. זה נפרש בענין תמה וכי העליתי פלשתים וארם מגלותם כמו שהעליתי אתכם מארץ מצרים כי אני הגליתי אותם מארצם בעבור אהבתכם לפי שהיו שכניכם והרעו לכם מאד והגליתי אותם מארצם ואחר כך לא העליתי אותם מגלותם כמו שהעליתי אתכם מגלותכם ואף על פי שעדיין לא גלו ארם ופלשתים כשנאמרה נבואה זאת כי ארם גלו בימי אחז שהגלה אותם מלך אשור אל קיר כמו שכתוב ויעל מלך אשור אל דמשק ויתפשה ויגלה קירה וכן התנבא זה הנביא על גלותם כמו שאמר וגלו עם ארם קירה ופלשתים גלו בימי צדקיהו כמו שכתוב בספר ירמיהו שהתנבא הוא על חרבנם ועל גלותם אף על פי כן זכרם הנבואה כן כי דברי הנבואה הם במקומות רבים עבר במקום עתיד שהרי הוא כאלו נעשה כי דברי האל יתברך אמת ופירוש מכפתור פלשתים שהגלתי מכפתור כי פלשתים וכפתורים אחים היו כמו שאמר אשר יצאו משם פלשתים ואת כפתורים וכן כתוב בנבואת ירמיהו על פלשתים כי שודד ה' את פלשתים שארית אי כפתור ואמר פלשתים שגלו מכפתור העליתי אותם מגלותם אחר כן וכן ארם העליתי אותם מקיר אחר שגלו אליה כמו שהעליתי אתכם מגלותכם ממצרים זהו הפירוש הנראה לי בפסוק הזה כי קשה הוא לפרשו. ואכתוב גם כן מה שפירשו בו המפרשים והבוחר יבחר לו הטוב רש"י ז"ל פירש הלא כבני כושיים למה אמנע מלהפרע מכם אחרי שאינכם שבים אלי הלא מן בני נח באתם כשאר האומות ככושים אשר אינם שבים אלי ונדמיתם להם כענין שנאמר היהפוך כושי עורו וגו' גם אתם תוכלו להטיב הלא בטובתי תחלה בחרתי בכם והיא ההוצאה שהוצאתי אתכם מארץ מצרים ומה לי בכך אף פלשתים כן הוצאתים מכפתור כשבאו כפתורים על העוים כענין שנאמר והעוים היושבים בחצרים עד עזה וגומר כבשו

גם את בני עזה ושאר סרני פלשתים היושבים תחתיהם והוצאתים מידם ואף על פי כן לא עשיתים לי לעם:

וארם מקיר. וכן אני עתיד להעלות ארם מקיר שסנחריב הגלה אותם מארצם לשם ולקץ הימים כשתבטל מלכות אשור יצא משם והחכם רבי אברהם בן עזרא כתב כן אמר יפת כי נשי הכושיים הם הפקר ואין איש מהם יודע מי אביו ואתם בני אב אחד הייתם ואינכם כמו פלשתים מכפתור וארם מקיר שהתערבו זה בזה ויתכן כי טעם הלא את ישראל העליתי הנה דבר ידוע כי אני אביכם וכן אמר משה הלא הוא אביך קנך ומ"ם מארץ ישרת בעבור אחר וככה הוא העליתי אתכם ממצרים ומפלשתים ומכפתור וארם מקיר ואאז"ל פירש הלא כבני כושיים אתם שאינם משתנים בעורם כל ימיהם כך אינכם סרים מדרכיכם הרעים הלא את ישראל העליתי מארץ מצרים משעבודם ופלשתים מכפתור באו להם המשחיתים שהחריבו אותם וכן אמר בתורה והעוים היושבים בחצירים עד עזה כפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם אם כן נראה שהעוים בחצרים וגבולם היה עד עזה ועזה מערי פלשתים והכפתורים היוצאים מכפתור השמידום וכל הנבואות שאמר מהממלכות והאומות באותה הפרשה לימים רבים ושנים ארוכים היו וכן וארם מקיר מקיר בא תגלת פלאסר שהגלם שם כמו שאמר ויעל מלך אשור אל דמשק וגומר וכן אמר בתחילת נבואה זו שהיא נבואת עמוס וגלו עם ארם קירה וכן אמר בכאן ופלשתיים מכפתור כי פלשתים מכפתור בא להם השודד וארם מקיר בא להם השודד כמו כן ויונתן לא חדש בזה הפסוק דבר אלא שתרגם כבני כושיים כבנין רחימין כושיים נכתב בשני יודי"ן ונקראת הראשונה וכן ופלשתיים:

פסוק ח

הנה עיני ה', **בממלכה החטאה**. הוא מלכות אפרים כי כל המלכים היו רעים וחטאים מירבעם בן נבט עד הושע בן אלה:

והשמדתי אותה. פירוש המלכות אשמיד שלא יהיה עוד מהם מלך אבל בית יעקב לא אשמיד:

פסוק ט

כי הנה אנכי מצוה. זה אני גוזר עליהם שאניע אותם בכל הגוים כאשר ינוע בכברה כמו שינוע גרגיר החטה בכברה כשכוברים אותה ויפול לארץ העפר והפסולת שבה והגרגרים הטובים שהם גסים ישארו למעלה וכן הצרורות שבה שהם גסים והם מתנועעים בכברה אילך ואילך כשכוברין אותה כן ישראל יתנועעו ויטלטלו בכל הגוים ולא יפלו לארץ אלא חטאים שבהם הדומים לעפר ולפסולת שאין להם תקוה בגאולה

ולא ישובו מחטאתם אותם יפלו לארץ והאחרים החיים שיהיו בזמן הגאולה וכן אותם שימותו בגולה ומתו בתשובה כלם יראו הגאולה וישובו לארצם ולא יפלו לארץ:

פסוק י

בחרב ימתו כל חטאי עמי. על אותם חטאים שבדורו אמר הנביא ולא כל החטאים כי רבים מהם גלו אלא החוטאים שהיו אומרים לא תגיש ותקדים בעדינו הרעה שהיו מתיאשים מן הפורענות והיו אומרים לא תקרב ותמהר בעדינו הרעה ונעשה כתאות לבינו ואם תבא הרעה לא תבא בעבור מעשינו אלא מקרה הוא בעולם כמו שאמר בתורה והלכתם עמי בקרי:

פסוק יא

ביום ההוא. ביום הגאולה אקים את סוכת דוד הנופלת לפי שאמר מלכות אפרים תבטל אמר כי מלכות דוד תקום והיא הסוכה על דרך משל כי היא סוככת על העם:
וגדרתי את פרציהן. פרצי ישראל ואמר והריסותיו דרך כלל ואמר ובניתיה על הסוכה:

פסוק יב

למען ירשו. הפסוק כמו הפוך למען ירשו אשר נקרא שמי עליהם את שארית אדום ר"ל אותם שנקרא שמי עליהם את אדום וטעם למען אמר אבנה אותה כימי עולם למען ירשו את אויביהם שכניהם והם אדום ופלשתים ומואב ועמון וזהו שאמר וכל הגוים וזהו שאמר כימי עולם כי דוד מלך ישראל שם באדום נציבים וכן השאר כולם הכניעם לפניו וכן יהיה לעתיד שירשו ישראל את הגוים ההם כמו שאמר בנבואת עובדיה וירשו הנגב את הר עשו וכן אמר בנבואת ישעיה אדום ומואב משלוח ידם ומה שאמר את שארית אדום ועובדיה אמר ולא יהיה שריד לבית עשו כן יהיה כי עם עשו לא יהיה להם שריד כי כולם יכלו לימות המשיח אבל את ארצם יירשו ישראל ולא כולה אלא שארית מה שלא יהיה ממנה חרבן עולם כי קצתה יהיה חרבן עולם לאות לדורות על שהרעו לישראל והם או אחיהם וקצתה ירשו אותה ישראל וישבו בה:
עושה זאת. הגזרה אני שאמרתיה אעשנה כי הכח בידי לעשות:

פסוק יג

הנה ימים באים, **חורש בקוצר**. כל כך תהיה התבואה רבה עד שיתעסקו בקצירת התבואה עד עת החרישה ויפגשו זה בזה החורש בקוצר על דרך שאמר בתורה והשיג לכם דיש את בציר ובציר ישיג את זרע אבל זה הוא יותר:

ודורך ענבים במושך הזרע. כמו שאמר בתורה ובציר ישיג את זרע ופי' מושך הזרע נושא הזרע אל השדה לזורעו ומה שאמר מושך הוא בלשון שאמר נושא משך הזרע והוא ענין יקר כמו משך חכמה והזרע יקר לזורעו וי"ת במפק בר זרעא:

והטיפו ההרים עסיס. על דרך משל מרוב היין והפירות על דרך זבת חלב ודבש ועסיס הוא שם כלל לכל משקה שיוצא מן הענבים ומשאר פירות שיוצא המשקה מהם ונקרא עסיס לפי שיוצא המשקה מהם על ידי סחיטה וכתישה מן ועסותם רשעים:

תתמוגגנה. על דרך משל כאלו הגבעות נמוגו ומתמוססת מרוב החלב שזב עליהן מן הצאן ואף על פי שלא זכר חלב כן ר"ל אלא שסומך על המבין בחסרון המלה וכן דרך המקרא בהרבה מקומות כמו שזכרנו רבים מהם מספר מכלול בחלק הדקדוק ממנו וכן אמר בנבואת יואל יטפו ההרים עסיס והגבעות תלכנה חלב ויתכן שהכל דרך משל על שפע רוב הטובה שהיתה להם לישראל מבלי עמל ויגיעה כמו שפירשנו שם ושם אמר יטפו מן הקל והנה אמר והטיפו מן הכבד והענין אחד אלא שהכבד מורה רב הפעולה:

פסוק יד

ושבתי. מבואר הוא ומה שאמר ושתו את יינם ואכלו פריהם ר"ל שלא יהיה יגיעם לריק שיעבדו אדמתם ויאכלו אויביהם השכנים להם כמו שעשו בהיותם על אדמתם קודם חרבנה כאשר לא היו עושים רצון האל יתברך וכן אמר בנבואת ישעיה ובנו בתים וישבו ונטעו כרמים ואכלו את פרים ומה שאמר ואכלו פרים והנה אמר ושתו את יינם כוונת הענינים אחת כי הענבים אם לאכילה ולשתיית היין היוצא מהם והוא הדין לשאר תבואות ושאר אילנות השדה:

פסוק טו

ונטעתים. כעץ הנטוע שלא יזוז ממקומו והענין שלא יגלו עוד מארצם וזה שיהיו תמיד עובדים האל יתברך ועושין את רצונו:

אמר ה' אלהיך. הוא מאמר האל יתברך כנגד הנביא: